

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.
« ___ » _____ 2021 р.

Реєстраційний № _____
« ___ » _____ 2021 р.

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
ЗАСОБОМ ОПЕРАЦІЙНИХ КАРТ У ПРОЦЕСІ ВИГОТОВЛЕННЯ
М'ЯКОЇ ІГРАШКИ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗДОМ-16
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Пташко Ірини Петрівни
Керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Коломоєць Т.Г.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ОПЕРАЦІЙНИХ КАРТ.....	10
1.1. Теоретичний аналіз змісту поняття «самостійність» в психолого- педагогічній літературі.....	10
1.2. Психолого-педагогічні основи розвитку самостійності в старшому дошкільному віці	15
Висновки з розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИКИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ПРИ ВИГОТОВЛЕННІ М'ЯКОЇ ІГРАШКИ.....	31
2.1. Аналіз державних програм та передового педагогічного досвіду з формування самостійності старших дошкільників.....	31
2.2. Дослідження практики формування самостійності у старших дошкільників КЗ Болтишського ЗДО «Ромашка».....	42
Висновки з розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ З ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАЦІЙНИХ КАРТ ДЛЯ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИГОТОВЛЕННЯ М'ЯКОЇ ІГРАШКИ.....	49
3.1. Методичні рекомендації з використання операційних карт для розвитку самостійності старших дошкільників.....	49
3.2. Презентація змісту операційних карт при виготовленні м'якої іграшки	54
Висновки до розділу 3.....	58
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. До найбільш першочергових освітніх завдань в нашій державі належить сьогодні виховання самостійності підростаючого покоління, починаючи ще із закладу дошкільної освіти. Ще з перших років життя дитини для неї мають створюватись умови для формування творчих і самостійних навичок. Дитина має вчитися здійснювати власний вибір в певних ситуаціях, уміти покладати на себе відповідальність за прийняті в міру віку важливі рішення.

Самостійність у пізнанні навколишнього світу досягається впровадженням особистісно орієнтованої моделі навчання та виховання, що активно впроваджується у нашій країні з урахуванням європейського вектору сучасного освітнього простору. Розвиток усіх особистісних сфер, зокрема, сфери «Я сам» у дітей передшкільного віку неодмінно чинить позитивний вплив на їх шкільне та доросле життя, допомагає вирішувати нові життєві завдання, досягати успіхів та нових вершин.

З урахуванням цього, у процесі дошкільного виховання досить важливо зосередити дослідити, який рівень самостійності виявляє дитина при оволодінні знаннями, уміннями та навичками, як часто звертається до власного досвіду, чи використовує раціональні засоби досягнення мети, яке ставлення вона виявляє до запропонованих пізнавальних та практичних завдань [39].

У процесі дошкільного виховання і розвитку діти не тільки опановують навички дошкільної підготовки з письма, математики та читання, але і розвивають творчі здібності, наприклад під час занять художньою працею. Як показує досвід, одним із цікавих занять для дітей неодмінно стає виготовлення цікавих поробок, зокрема, м'яких іграшок, які так подобаються дітям, особливо, якщо вони виготовлені власноруч. Проте нам також відомо, що такі завдання можуть викликати у дітей труднощі, якщо пояснення вихователя та наочна демонстрація всіх необхідних дій здійснюється на низькому рівні.

Процес виготовлення м'якої іграшки передбачає послідовне виконання певних шаблонних етапів, без наочної демонстрації яких у дітей не завжди виходить працювати правильно та все виконувати вірно. Вважаємо, що досить ефективним засобом підвищення наочності та якісної послідовності виготовлення дошкільниками м'яких іграшок можуть бути операційні карти.

Виходячи з вищенаведеного, актуалізується необхідність формування навичок самостійності у дітей передшкільного віку засобами операційних карт, що є основою формування успішної розвиненої особистості. А проблема розвитку самостійності у дітей передшкільного віку зумовлює звернення до вивчення особливостей її становлення і розвитку у контексті фізіологічного, психологічного та соціально-особистісного розвитку.

Питання формування самостійності особистості досить широко представлені на сторінках наукової літератури. Про широку дослідженість даної проблематики свідчать, зокрема, праці таких фахівців, як: Л. Виготський [9], А. Запорожець [16], Я. Коменський [20], М. Павлюк [34], Г. Пригін [45], Д. Цирінг [57], В. Ягупов [60] та ін.

Питання виховання самостійності у дітей передшкільного віку знайшли відображення у дослідженнях: В. Аванесова, Н. Аксаріної, Г. Биховець, Т. Власової, Г. Годіної, З. Гуріної [11], Т. Гуськової, Ю. Демидової [13], Д. Ельконіна [58], Е. Еріксона [59], З. Єлісеєвої [15], О. Зимоніної, О. Кононко [21], С. Марутян, В. Маршицької, М. Савченко [49], М. Сілаєва, О. Удіної [56] та ін.

Використання наочних засобів навчання, у т.ч. операційних карт, для розвитку самостійності старших дошкільників репрезентовано у працях таких дослідників, як: О. Білан [1], Л. Білоуско [3], В. Ввозная [12], Л. Венгер [7], Т. Давидова [12], М. Камедія [17], Я. Карнаухова [19], Е. Кравченя [24], К. Крутій [26], С. Ладивір [28], І. Ледник [52], О. Лісовець [29], А. Миколаєнко [31], О. Сисоєва [17], Г. Сперанська [52], Н. Тимчина [54] та ін.

Дослідження наукових праць щодо генезису самостійності дозволило нам розділити існуючі погляди науковців на три наукові позиції:

1) самостійність у істинному її прояві властива лише дорослій особистості, а діти до певного віку в будь-якому випадку залежні від батьків в тих чи інших питаннях та не мають повної самостійності (В. Крутецький, М. Левітов, В. Селіванов та ін.);

2) самостійність як розвинена якість може проявлятися і у підлітковому віці (В. Бабій, Т. Бистрова, К. Оспанова, Л. Ростовецька та ін.);

3) ознаки самостійності можуть мати місце навіть у дитячому, зокрема, дошкільному, віці, особливо під час кризи «Я-сам» (Ш. Амонашвілі, Г. Годіна, Т. Гуськова, О. Кононко, О. Люблінська Г. Цукерман та ін.).

З урахуванням досліджених наукових доробків підтримуємо думку тих дослідників, які визначають період дошкільного дитинства як визначальний для становлення самостійності особистості. Тому актуальність проблем становлення самостійності дитини на етапі дошкільного віку не викликає сумнівів, що і обумовило вибір теми даного дослідження.

Зазначимо, що у вітчизняній освітній системі, від дошкільної до вищої її ланки, кінцевою метою навчально-виховного процесу визначено виховання духовності, розвиток духовних цінностей і формування свідомої особистості. Якщо спиратися на діючу нормативну базу у частині дошкільної освіти (ЗУ «Про дошкільну освіту» [38], «Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку» [23], й «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» [40], у «Національній стратегії розвитку освіти і України на період до 2021 року» [41], «Базовому компоненті дошкільної освіти» [39] та у чинних програмах навчання і виховання дітей дошкільного віку «Дитина» [33], «Світ дитинства» [5], «Українське дошкільля», «Я у світі», «Впевнений старт» [36], «Дитина в дошкільні роки» [25] можна визначити, що формування у молодого покоління навичок самостійності є неодмінною умовою виховання повноцінно розвиненої особистості.

Мета дослідження – виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити результативність використання операційних

карт при виготовленні м'якої іграшки для розвитку самостійності старших дошкільників.

Обрана тема зумовила такі **завдання дослідження**:

- виявити стан розробки проблеми розвитку самостійності старших дошкільників у психолого-педагогічній літературі;
- визначити особливості розвитку самостійності у старших дошкільників;
- виокремити критерії, показники та рівні розвитку самостійності старших дошкільників;
- провести попереднє дослідження рівня розвитку самостійності у старших дошкільників;
- розробити та апробувати систему роботи щодо впровадження операційних карт на заняттях з виготовлення м'якої іграшки з метою розвитку самостійності старших дошкільників;
- визначити рівень покращення розвитку самостійності старших дошкільників після серії проведених занять.

Об'єкт дослідження – розвиток самостійності старших дошкільників.

Предмет дослідження – операційні карти для виготовлення м'якої іграшки як засоби розвитку самостійності старших дошкільників.

У процесі дослідження для розв'язання поставлених завдань і перевірки висунутого припущення використано комплекс **методів**:

а) *теоретичні*: аналіз і синтез наукової, періодичної та навчально-методичної літератури – для з'ясування різних позицій науковців на проблему самостійності дітей дошкільного віку, визначення понятійно-категоріальної бази дослідження, формування критеріїв розвитку самостійності дошкільників;

б) *емпіричні*: цілеспрямоване та систематичне спостереження за діяльністю дошкільників, опитування, бесіда, аналіз документації;

в) *статистичні*: здійснення аналізу емпіричних даних.

Практичне значення одержаних результатів: результати дослідження можуть бути використані студентами протягом проходження педагогічної практики в ЗДО під час проведення занять з виготовлення м'яких іграшок з дошкільниками з метою підвищення рівня їх самостійності.

Експериментальна база дослідження: дослідження проведене в умовах КЗ Болтишського ЗДО «Ромашка», старша група; всього було залучено до участі в експерименті 27 дошкільників.

Апробація результатів роботи: основні положення експериментальної роботи висвітлювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «MODERN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC RESEARCH DEVELOPMENT» (м. Чикаго, США, 7-9 липня 2021 р.).

Публікації: матеріали роботи опубліковані у збірнику матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «MODERN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC RESEARCH DEVELOPMENT» в м. Чикаго (США). Всього 1 публікація.

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки з розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг роботи – 73 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ОПЕРАЦІЙНИХ КАРТ

1.1 Теоретичний аналіз змісту поняття «самостійність» в психолого-педагогічній літературі

Дослідження психолого-педагогічної літератури довело важливість сформованості навичок самостійності особистості в будь-якому віці. Фактично це основоположна та одна із системоутворюючих якостей особистості, вивчення якої набуває особливої уваги у контексті глобалізаційних трансформацій сучасного соціуму.

Феномен самостійності та автономності досить широко розглядається як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками при формуванні різних концепцій розвитку особистості.

У наукових дослідженнях категорія самостійності розглядається з різних позицій. Так, наприклад М. Павлюк у своїй публікації стосовно формування самостійності майбутніх фахівців, з одного боку, спирається на наукові здобутки представників гуманістичної концепції (К. Роджерс, А. Маслоу) стосовно прагнення особистості до самоактуалізації як її найвищої духовної потреби, а з іншого – ураховує ідеї когнітивно-біхевіоріальної концепції, зокрема, про ідеї-стимул-реакції та феномен вивченої безпорадності [34].

Д. Цірінг характеризує самостійність як вольову властивість особистості, а точніше – як її здатність без постійного керівництва і практичної допомоги ззовні планувати, регулювати, систематизувати та активно здійснювати свою діяльність [57].

Цікавим у напрямку вивчення самостійності у дослідженнях Д. Цірінг є «особистісна безпорадність» і «самостійність особистості», які розглядаються даною авторкою як протилежні характеристики особистості. На її думку, ці два поняття тісно пов'язані з рівнем життєстійкості індивіда. На

підтвердження цьому дослідниця висуває той факт, що життєстійкість позитивно впливає на схильність особистості до новаторства і творчості. Останні, в свою чергу, виступають когнітивною складовою самостійності. Але життєстійкість взаємообернена до показників тривожності та депресії, які входять до складу емоційного компонента безпорадності [57].

С. Головін вважає самостійність узагальненою властивістю особистості, яка проявляється в її поведінці через прояви ініціативності, критичності, адекватну самооцінку та почуття власної відповідальності за свою діяльність (вчинки і поведінку). Крім того, самостійність передбачає активну роботу думок, почуттів, волі [10]. За такого підходу самостійність набуває ознак сталої риси, яка притаманна особистості постійно та визначає характер і рівень її поведінки та діяльності.

Досить цікавий підхід до визначення категорії самостійності особистості знаходимо у дослідника Г. Пригіна [45], якому належать концептуальні основи самостійності особистості. Вказаний автор розглядає самостійність з позиції суб'єктної регуляції діяльності особистості в частині її особистісно-типологічних особливостей. Найбільшим чином такі прояви виявляються в так званій «автономності» особистості – одній з найважливіших її інтегративних якостей.

Для вивчення сутності самостійності з психологічної точки зору у контексті задач нашого дослідження корисною вбачається також концепція внутрішньої мотивації Е. Десі та Р. Райана [61]. Саме потреба особистості в автономності та самостійності, на їх думку, виступає джерелом цієї мотивації. Головна думка цієї концепції криється в тому, що для особистості життєво важливо бути незалежною, мати можливість самовизначатися, діяти з урахуванням своєї внутрішньої мотивації. Тобто така мотивація до самостійності має іти зсередини, а не контролюватися іззовні.

Важливість «внутрішньої мотивації» для розвитку самостійності людини знаходимо також у дослідженнях О. Сидоренко. Дослідник вважає, що для того, щоб у людини стала внутрішньо вмотивованою діяти в певному

напрямі, їй необхідно надати можливість вибору. У межах концепції внутрішньої мотивації О. Сидоренко пропонує цілу ідеологію мотиваційного тренінгу [51]. Згідно даної ідеології, мотивація передбачає створення умов, у яких у людини пробуджуються її власні мотиви. За допомогою такого мотиваційного тренінгу вона оволодіває методами активізації власних мотивів та використання енергії актуально діючих мотивів. Фактично мотивація стає системою дій, спрямованих на «створення збагаченого стимулами і можливостями середовища, в якому кожна людина актуалізує свої мотиви» [51, с. 85]. Відповідно до цієї концепції, мотивована поведінка – це завжди результат вибору (усвідомленого або неусвідомленого), а не механічний наслідок підштовхування стимулом.

У контексті формування самостійності особистості досить корисними вбачаються дослідження, присвячені ідентичності особистості. У сучасній психології інтерес представляють дослідження В. Мухіної, яка формування ідентичності у процесі розвитку особистості пояснює через «привласнення» своєї «всебічної сутності». Авторка у своїх дослідженнях посилається на теорію інтеріорізації Л. Виготського, яка показує, що «через інших ми стаємо самим собою», «особистість, як і будь-яка вища психічна функція проходить через зовнішню стадію розвитку, тому що вона є спочатку соціальною». Розвиток особистості відбувається через механізми ідентифікації та відокремлення. У свою чергу, відокремлення у контексті соціалізації особистості ідентифікується з поняттям «автономізація» [32].

В. Мухіна також виділяє два рівні так званого «народження особистості». Рівень першого народження – це привласнення структури самосвідомості, яке відбувається не тільки через механізм ідентифікації, а другого – пов'язаний із формуванням особистісного світогляду [32, с. 59].

Дослідники М. Савчин та Л. Василенко у контексті вікової психології ведуть мову про відкриття юнаком свого неповторного внутрішнього світу, індивідуальності своєї особистості. Це проявляється в тому, що він починає сприймати свої переживання, емоції як стан свого внутрішнього самостійного

«Я», усвідомлює свою неподібність до інших, неповторність [50, с. 238].

І. Кулагіна та В. Колюцький також досліджують самотійність через внутрішнє «Я» особистості. Таке «Я» не тотожне зовнішній поведінці, що і формує проблему саморегулювання поведінки особистості (самоконтролю, самооцінки, корекції, планування тощо) [27, с. 349]. У юнацькому віці особистісне «Я» ще не так чітко визначене. Його усвідомлення досить часто відбувається одночасно із відчуттям тривоги або внутрішньої порожнечі, яку необхідно чимось заповнити. Для цього у дитини посилюється потреба у спілкуванні, яке з роками починає ставати все більш вибіркоким.

Вивчаючи зарубіжні концепції формування самотійності (автономності) особистості, знаходимо досить цікаву так звану «теорію травми» Ф. Рупперта. Вказаний дослідник впевнений, що, з одного боку, для здорового та повноцінного душевного розвитку дитини їй потрібні захисні механізми такого розвитку: симбіотичні потреби в теплі, захищеності, підтримці, любові і приналежності до сім'ї, які обов'язково мають бути задоволені. Проте з іншого боку, також має бути задоволене бажання дитини мати певну автономність, що виражається у самотійності, свободі вибору, незалежності від думок, поглядів, переконань інших, можливості вільного вибору, здатності забезпечувати власні потреби та нести відповідальність за дії та вчинки [48].

У цьому контексті західні дослідники Б. Уайнхолд та Дж. Уайнхолд розглядають поняття істинної автономності та псевдоавтономності особистості. Для автономності, на їх думку, характерними є: самотійність у взаємовідносинах, яка при цьому не виключає прийняття допомоги у випадку необхідності, а також довіра та реалістична самооцінка тощо. У той же час, для псевдоавтономності – переоцінка власних можливостей, ізоляція і заглиблення у себе, страх залежності, недовіра до інших тощо. Дослідники у частині самотійності та псевдосамотійності формують теорії співзалежної та протизалежної поведінки, звертаючись до більш змістовних механізмів становлення самотійності (табл. 1.1) [55].

Таблиця 1.1.

**Співзалежна та протизалежна поведінка з позиції концепції
самостійності особистості Б. Уайнхолда та Дж. Уайнхолда (складено
автором на основі [55])**

Співзалежна поведінка	Протизалежна поведінка
Співзалежні особистості розвивають своє <i>згорнуте хибне «Я»</i> , виглядаючи при цьому слабкими та безпорадними.	Протизалежні особистості розвивають своє <i>роздуте хибне «Я»</i> .
Співзалежні особистості більше схильні до депресії.	Протизалежні особистості більше схильні до грандіозності, щоб не відчувати депресії.
Співзалежні особистості мають природне прагнення до злиття і близькості.	Протизалежні особистості мають прагнення до емоційної сепарації та самовизначення.

Фактично це дві протилежні сили, між якими знаходиться справжня самостійність особистості. Щоб завершити процес психологічного народження особистості, необхідно побороти внутрішню боротьбу між цими двома «уявними» протилежними силами.

В. Петровський у своїх працях висловлює думку про те, що у дитини у процесі розвитку виникає потреба в саморегламентатії, тобто встановленні нею своїх власних правил, норм, обмежень і заборон. На думку вказаного дослідника, така потреба є мотивуючим чинником активності у підлітковому віці, і відповідно, служить, з одного боку, причиною внесення обмежень, а з іншого – визначає джерело активності, спрямованої на їх подолання [35].

З усього вищенаведеного можна сформулювати висновок про те, що ознаки самостійності з'являються у людини ще в дитячому віці, поступово формуючись, розвиваючись під впливом різних регулятивних чинників. З віком відбувається ніби «перехід» від орієнтації на батьківські норми і правила до власних, суб'єктних проявів самостійності.

Найперші серйозні ознаки самостійності особистості як суб'єкта свідомості і діяльності починають проявлятися у дитини в підлітковому віці, коли вона відкриває для себе свою здатність бути автором власних вчинків, життєвих обставин, творцем своєї біографії. Як влучно зазначає у цьому

контексті М. Павлюк, «саме на цьому рубежі дитина з об'єкта турбот стає суб'єктом саморозвитку» [34, с. 40].

Досліджуючи прояви дитячої автономності, К. Поліванова досліджує три взаємопов'язані якості особистості – самостійність, відповідальність, ініціативність. За її твердженням, вони є неодмінними умовами саморозвитку, який тією чи іншою мірою властивий навіть немовлятам. Дослідниця також наголошує, що найбільший прояв дитячої самостійності активізується тільки з настанням підліткового віку [37].

Таким чином, вивчення теоретичних основ визначення сутності поняття «самостійність» у психолого-педагогічних дослідженнях показало, що самостійність виступає важливим показником сформованості особистості, її інтегративною якістю, пов'язаною із такими структурами як: Я-концепція, ідентичність, автономність, мотиваційна сфера, здатність до вибору тощо. Самостійність проявляється в умінні усвідомлено управляти власною поведінкою, своєю практичною діяльністю, приводити її у відповідність до власних поглядів і переконань, уміти розв'язувати проблеми, приймати рішення та долати перешкоди на шляху до реалізації обраної програми життєдіяльності.

1.2 Психолого-педагогічні основи розвитку самостійності в старшому дошкільному віці

Ураховуючи сформульовану нами мету дослідження, інтерес представляють особливості розвитку самостійності у дітей дошкільного віку. У цьому контексті нами з'ясовано, що дослідники проблеми самостійності дошкільників наголошують на поетапності та ступеневості її становлення, а також специфічності її прояву у різному віці [29].

Усвідомлення важливості формування перших ознак самостійності особистості ще у дошкільному віці не викликає сумнівів у більшості дослідників. Особливо важливо у цьому віці формувати пізнавальну

самостійність.

За твердженням Ю. Демидової, така пізнавальна самостійність передбачає здатність дитини [13]:

- 1) продукувати чіткі судження;
- 2) приймати рішення відповідно вікових можливостей;
- 3) ініціювати підтримку й допомогу іншому;
- 4) покласти на себе відповідальність за результати спільної діяльності.

Якщо пізнавальна самостійність дошкільника буде розвиватися нерівномірно чи проявлятися недостатньо, це може негативно позначитися на взаєминах дитини з однолітками і дорослими, на її фізичному та інтелектуальному розвитку [13].

Сучасні дослідники з проблем дошкільної педагогіки у частині вікової періодизації дотримуються комплексного підходу, що ураховує біологічні (фізіологічні, морфологічні), психологічні та соціальні аспекти розвитку. Такий підхід ґрунтується на положеннях ЗУ «Про дошкільну освіту». В ньому зазначено, що базовими етапами усіх вказаних типів розвитку особистості дитини є вік немовляти (до 1 року), ранній вік (від 1 до 3 років), передшкільний вік (від 3 до 6 (7) років) [38]. І для кожного з цих етапів характерними є кількісні та якісні зміни у формуванні особистості дитини, у т.ч. в частині її самостійності. Охарактеризуємо їх більш детально.

Вік немовляти (до 1 року) характеризується достатньо умовними проявами ознак самостійності дитини, проте вони все ж таки мають місце. У дитини в цей період відбувається інтенсивний фізичний і психічний розвиток, який забезпечує основу для подальшого її формування як особистості в цілому, так і її самостійності зокрема. Погоджуємося із твердженням О. Лісовець, з розвитком довільної поведінки у період до 1 року немовля оволодіває різноманітними рухами і діями з предметами, у неї з'являються здатність до розуміння людського мовлення, формуються та промовляються перші самостійні слова, формуються сприймання, уявлення про предмети навколишньої дійсності і т. д. [29].

Проте, як наголошує у своїй дисертації З. Єлісеєва, на першому році життя взагалі недоцільно ставити питання про формування самостійності у дітей, оскільки у них в цей період відсутні достатні уявлення про оточення, не сформовані уміння у різних видах діяльності та немає можливості їх реалізувати в самостійній поведінці [15, с. 8].

На думку багатьох дослідників, перші ознаки самостійності дитини починають проявлятися уже на межі «кризи 1 року». В цей період дійсно починає зростати незалежність дитини від дорослого: відбувається перехід від біологічного типу розвитку до соціального. Дитина проявляє активну потребу у спілкуванні з іншими та у пізнанні оточуючого світу.

У зв'язку з цим, можемо стверджувати, що до одного року у дитини закладаються перші передумови подальшого формування самостійності особистості, а саме: зростання рухової активності, розвиток зорово-орієнтаційних реакцій, урізноманітнення дій з предметами, формування навичок в режимних процесах, мовленнєвий розвиток, прояви інтересу до навколишнього тощо [29].

Ранній вік дитини (від 1 до 3 років) багато науковців характеризують як «вихідний» у появі ознак формування самостійності. Активність дитини поступово зростає та трансформується саме в самостійність. Це починає проявлятися у формуванні навичок самообслуговування, предметно-ігровій діяльності, спілкуванні тощо.

З цього приводу З. Гуріна наголошує, що самостійність у цей період є досить складним явищем, успішність якого вказує на готовність переходу дитини від зовнішніх (дорослих) установок управління її активністю в різних життєвих ситуаціях до прояву елементарних форм самостійності [11].

У цьому ж віці (2-3 роки) у самої дитини з'являються перші відчуття власної самостійності та гордості за ті дії, які вдалося виконати самостійно. Відбувається усвідомлення дитиною у себе ознак самостійності як особливої якості, що викликає повагу у дорослих. Як зазначає О. Кононко, саме цей період і є точкою відліку процесу формуванні самостійності особистості. А

стимулом та рушійною силою розвитку самостійності у дитини в цей період виступає протиріччя між її потребою бути самостійною та об'єктивною вимушеною залежністю дитини від дорослих, які її виховують, у багатьох питаннях щоденного обслуговування та інших питань життєдіяльності, які дитина в силу віку вирішити не здатна [21].

У цьому контексті доцільно також зупинитися на характеристиці «кризи трьох років». Адже на думку багатьох дослідників, вона виступає базовою для становлення самостійності та формування її більш досконалих форм на наступних вікових етапах.

Аналіз наукових праць з даної проблеми дозволяє виділити ключову характеристику кризи трьох років – всі головні психологічні зміни у дитини в цей період зосереджені навколо «вісі Я»:

- 1) виникнення системи Я;
- 2) усвідомлення власних можливостей;
- 3) прояви суб'єктної позиції «Я сам!».

По досягненню трирічного віку дитина починає усвідомлювати своє «Я», в першу чергу, під впливом зростаючої практичної самостійності, яка тісно пов'язана з фразою «Я сам(-а)!».

Зазначимо також, що у цей період дитина, активно копіюючи дії дорослих, починає здійснювати самостійну діяльність, усвідомлюючи себе як суб'єкта діяльності (Д. Ельконін [58]) та набуваючи здатності до самоствердження (Е. Еріксон [59]).

У три роки істотно змінюється ставлення дитини до оточуючого світу. Вона не лише виявляє бажання пізнавати нове, але і хоче опанувати дії та навички поведінки. З цього приводу Н. Разіна наголошує, що усвідомлення дитиною себе як самостійного суб'єкта відбувається через одночасне усвідомлення себе як суб'єкта мовлення і спілкування. Це відбувається на фоні того, що дитина спочатку вчиться відділяти себе від дорослого, а вже потім протистояти йому і, нарешті, будувати з ним партнерські взаємовідносини [47].

На кінець раннього віку самостійність дитини стає відносно стійким утворенням з характерними для цього віку ознаками. Проте лише, починаючи з передшкільного віку, вона набуває ознак системності і може розглядатися як особлива особистісна якість, а не просто як епізодична характеристика дитячої поведінки.

Досліджуючи психологічні прояви самостійності дитини у передшкільному віці (від 3 до 6 (7) років) у цілому, акцентуємо увагу, що він є продовженням раннього віку в плані загальної сензитивності. Характерним для цього етапу є подальше активне оволодіння дитиною соціальним простором через спілкування з близькими дорослими, а також через ігрові і реальні взаємовідносини з однолітками. Дитина намагається реалізувати своє «Я». Вона прагне підтвердити свою самостійність. У неї формуються основи відповідального ставлення до результатів своїх дій.

Оскільки в сучасній системі вітчизняної освіти передшкільний вік прийнято поділяти на три вікові підетапи (молодший, середній, старший), то спробуємо розібратися з ознаками самостійності дитини у кожному з них.

Зокрема, молодший дошкільний вік дослідники вважають періодом «первинного фактичного складання особистості». Саме його значна частка науковців розглядає вихідним у перших проявах справжньої самостійності дитини. Це не стільки вміння виконувати якусь дію без сторонньої допомоги, скільки здатність постійно вириватися за межі своїх можливостей, ставити перед собою нові завдання знаходити шляхи їх виконання.

В цей період активно формується сфера предметної активності дитини, у якій ознаки самостійності проявляються в наступному: дитина вже може як цілеспрямовано реалізовувати свої наміри, так і самостійно контролювати свою діяльність, тобто формується психологічна функція самоконтролю.

Також у цей період дитина починає брати активну участь у сюжетно-рольових іграх. Вона за своєю ініціативою починає урізноманітнювати та ускладнювати сюжети, «приміряє» на себе нові ролі, вчиться підпорядковувати ігровим правилам свою власну поведінку.

Саме молодший дошкільний вік, за твердженням О. Удіної, є важливим періодом для формування самостійності дитини, що проходить у три етапи:

- 1) мотиваційний – самостійність властива лише на рівні наміру;
- 2) виконавський – здатність здійснювати доцільні дії, які призводять до досягнення поставленої мети;
- 3) етап контролю – співвідношення результату діяльності з попереднім наміром) [56].

На етапі середнього дошкільного віку основним механізмом розвитку особистості залишається копіювання (наслідування). При цьому прикладом для наслідування стають не лише дорослі, але й однолітки. Дитина постійно порівнює себе з іншими дітьми, як із дзеркалом. У цей період одноліток для дитини виступає уособленням реально можливих досягнень в різних видах практичної діяльності, допомагає опредметнити власні якості.

У середньому дошкільному віці формування навичок самостійності також тісно пов'язане і з проявами дитячого самообслуговування. Це найважливіший, на думку багатьох дослідників, період для формування операціональних можливостей дитини, що починають проявлятися у найрізноманітніших побутових ситуаціях.

Продовжується активний комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини, що дає їй змогу виконувати складні соціальні, когнітивні та лінгвістичні завдання. У дитини відбувається усвідомлення та засвоєння відношень «людина – ситуація» та «мовна форма – значення», які забезпечують успішність взаємодії дитини з оточуючими реальними людьми.

Знання дитини про себе у цей період також стають більш стійкими, починає формуватися самооцінка. Дитина у віці 4-5 років оцінює себе більш реалістично, ніж у 3 роки. Вона активно реагує на похвалу дорослих, оцінюючи нею величину своїх успіхів.

Отже, у середньому дошкільному віці бажання бути самостійним виражається не тільки в пропонованих дорослим формах, але і в наполегливому прагненні вчинити так, а не інакше. Дитина відчуває себе

джерелом своєї волі.

У період старшого дошкільного віку (5–7 років) усталеними та функціонально дійовими стають такі «внутрішні інстанції» особистості, як образ її «Я», самооцінка, рівень домагань, особистісні очікування тощо. Вони виступають регуляторами діяльності й поведінки дитини, а також свідченням розвитку в неї здатності діяти довільно.

Цей вік стає переломним та багатим на відповідні новоутворення у сфері самостійності: довільна діяльність, елементарна саморегуляція, прагнення до самоствердження, визнання своїх досягнень, оцінка своїх дій. Ці зміни охоплюють різні психічні сфери дітей (пізнавальну, вольову, емоційну). Тобто формування ознак самостійності починає носити більш системний характер.

Через такі новоутворення, як вказує О. Удіна, старший дошкільник все більше починає діяти цілеспрямовано й усвідомлено, стає більш незалежним, починає розуміти й оцінювати результати та наслідки своїх дій. Вказана авторка викоремила найбільш значущі сфери життєдіяльності та форми активності старшого дошкільника, в яких проявляється його самостійність (табл. 1.2) [56].

Таблиця 1.2.

Ознаки прояву самостійності дітей старшого дошкільного віку у різних сферах діяльності (за О. Юдіною [56])

Сфери діяльності дитини	Ознаки прояву самостійності
1	2
Пізнавальна діяльність	Відбувається подальший розвиток уваги, пам'яті, сприйняття, мислення, мовлення, уяви. В результаті цього зростає здатність дитини до самостійної пізнавальної діяльності, яка, в першу чергу, реалізується через механізми мислення і сприйняття. Пізнаючи навколишній світ, дитина намагається продемонструвати свою індивідуальність та самостійність, спрямувати свою волю та енергію на досягнення позитивного результату (позвали). Саме під впливом пізнавального інтересу дитина здатна до довготривалої та стійкої зосередженості уваги, проявляє самостійність виконання розумового або практичного завдання.

Продовження таблиці 1.2.

1	2
Активна розумова діяльність	Дозволяє дитині сформувавши уявлення про самостійність та поступово усвідомлювати її значущість для людини. У міру зростання дитини збільшується обсяг її знань, умінь, відбувається розвиток уваги, мислення, моральних та вольових якостей, що своєю чергою впливає на рівень розвитку самостійності.
Емоційно-ціннісна діяльність	Період 5-7 років є сензитивним для даної сфери: емоції дітей цього віку стають стриманіші, діти вчатья приховувати страх, агресію, сльози, стають менш образливими; засвоюється мова жестів, міміка, пози, інтонації голосу; відбувається подальша диференціація почуттів: гордість, жалість, ревності, заздрощі; розвиваються ціннісні почуття; урізноманітнюються прояви почуття власної гідності.

Отже, у частині пізнавальної діяльності дитина у віці 5-7 років вже може самостійно сформулювати пізнавальне завдання, обрати засоби її вирішення з використанням ефективних і надійних прийомів, скласти план, зрозуміти необхідність перевірки результатів.

Щодо самостійності в цілому, то у дітей старшого дошкільного віку вже формується певне ставлення до неї взагалі і до особистісних вчинків зокрема. Діти уже спроможні усвідомлювати значення самостійності у житті людини. Крім того, вони можуть здійснювати адекватну самооцінку рівня власної самостійності. Контролювання власної поведінки стає тривалішим та стійкішим. Формуються елементи самоконтролю та готовності відповідати за власні вчинки [29].

Отже, у старшому дошкільному віці самостійність також тісно пов'язана із волею дитини. Тому виконання певних завдань вимагає від неї цілеспрямованості, вольових зусиль, уміння виявляти наполегливість. Вольові якості дитини в цьому віці виступають стрижнем самостійності.

У контексті досліджуваної проблеми доцільно також з'ясувати, в чому проявляється зміст діяльності старшого дошкільника у контексті розвитку його самостійності. Науковці єдині в тому, що цей розвиток прямо пов'язаний

з освоєнням різних видів діяльності (ігрової, трудової, мистецької та ін.) та усвідомленням її структури.

У віці 5-6 років діти уже спроможні охопити та утримати у своїй свідомості весь певний процес діяльності – від постановки цілі до отриманого в результаті діяльності результату. Вона здатна визначити мету діяльності, спланувати її зміст, обрати засоби діяльності, оцінити її результати. Саме у цьому віці дитина починає самостійно організовувати свою діяльність. Незалежність дій дитини від допомоги дорослих особливо цінна для неї у той момент, коли вона намагається мобілізувати всі наявні знання та досвід на досягнення результату та знайти ефективне рішення. Це і свідчить про особистісне зростання дитини.

Основні новоутворення дитини, які дають змогу навчитися самостійно планувати, виконувати і контролювати власну діяльність, насамперед, розвиваються та проявляються в ігровій діяльності. Це підтверджує наукове дослідження М. Савченко [49], яка переконує, що «сама гра має потенційні можливості для виховання самостійності дитини дошкільного віку», створюючи умови для самостійної діяльності дітей, вияву ними цілеспрямованості, ініціативності, незалежності, творчості, пізнавального інтересу та інших ознак самостійності [49].

Самостійність дітей старшого дошкільного віку досить активно проявляється під час ігрової діяльності. Це проявляється в наступних ознаках: обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальне ставлення до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри [29].

Також важливим є прояви самостійності дітей на заняттях з художньої праці, у образотворчій діяльності тощо. Діти 5-6 років успішні в оволодінні основними рухами, у них посилено розвиваються дрібні м'язи, рухи кисті і пальців рук стають стійкішими, точнішими, покращується узгодженість рухів. Навички трудових дій стають більш координованими і з часом

автоматизуються і перетворюються на системи поведінки. Більшість старших дошкільників починає усвідомлювати суспільну користь своєї праці як допомогу дорослим чи іншим дітям.

В цілому можна відзначити, що для дітей старшого дошкільного віку характерними стають такі прояви самостійності в різних видах діяльності:

- 1) вибір виду діяльності та її планування;
- 2) незалежність дій і вчинків від впливу дорослих, що проявляється у прагненні реалізувати свої задуми без їх допомоги;
- 3) здатність активно, ініціативно ставити і виконувати різні діяльнісні завдання.

При формуванні навичок самостійності у дітей дошкільного віку доцільно також урахувати, що у віці 5-7 років для багатьох дітей уже характерна зміна провідної форми діяльності (з ігрової вона переключається на навчальну). Це ще більше актуалізує увагу на розвитку самостійності дітей у передшкільному віці як перехідному періоді до навчання у школі. Відповідно, на кінець старшого дошкільного віку навички самостійності можна вважати одним із основних новоутворень (за Д. Ельконіним [58]), що проявляється у виникненні такої форми прояву особистої свідомості дитини, яка пов'язана з її здатністю: по-перше, чинити самостійні вчинки і нести за них відповідальність, а по-друге – контролювати свої дії і робити їх оцінку.

Дослідивши особливості прояву навичок самостійності у дитини на різних етапах (від немовляти до закінчення старшого дошкільного віку), можемо відзначити, що самостійність, на думку багатьох науковців, властива дитині ще з періоду немовляти та раннього віку. Вона поступово розвивається з кожним роком від рефлексивних проявів до свідомого «Я сам!», залежачи від багатьох чинників: фізіологічних, психічних, соціальних, побутових тощо. Зрозуміло, що у різних дітей ознаки та прояви самостійності є різними та формуються із різною швидкістю, залежачи саме від поєднання вищенаведених чинників у оточуючому середовищі дитини.

У контексті досліджуваної проблематики вважаємо також за доцільне

навести позицію О. Лісовець, якою узагальнено погляди таких дослідників, як Т. Бутусова, В. Жарова, А. Люблінська та ін. щодо поетапності (поступовості) розвитку та прояву самостійності старших дошкільників [29]:

1) навички самостійності починають проявлятися у дітей у звичних для них повсякденних умовах, коли вони починають виконувати певні повсякденні дії без нагадування, спонукання та допомоги дорослих;

2) після того, як дитина звикла до самостійності в звичних повсякденних умовах, вона починає пробувати застосовувати вже звичні для неї навички самостійності в частково нових ситуаціях (незвичних, але близьких і однорідних до тих, що вже знайомі дитині);

3) на більш пізніх етапах спостерігається явище переносу і високої інтенсивності використання навичок самостійності та самоконтролю у нестандартних ситуаціях.

Розвиток самостійності дошкільника досягає різних стадій не тільки залежно від віку, але і з урахуванням системи вимог, які висуваються перед дитиною дорослими, а також залежно від умов її виховання. Крім того, дослідники рекомендують ураховувати і статеві особливості розвитку дітей, які вказують на перевагу у цьому плані дівчаток.

Аналізуючи психолого-педагогічні дослідження у частині розвитку самостійності дітей дошкільного віку (О. Білан [1], Л. Білоуско [3], В. Ввозная [12], Л. Венгер [7], Т. Давидова [12], М. Камедія [17], Я. Карнаухова [19], Е. Кравченя [24], К. Крутій [26], С. Ладивір [28], І. Ледник [52], О. Лісовець [29], А. Миколаєнко [31], О. Сисоєва [17], Г. Сперанська [52], Н. Тимчина [54] та ін.), можна сформулювати уявлення, що така самостійність у дітей у межах ЗДО на виконання вимог державних освітніх програм розвитку може формуватися більш якісно за дотримання вихователем наступних педагогічних умов:

– створення спеціальних ситуацій в організованій та самостійній діяльності дітей під час перебування в закладі як під час занять, так і під час дозвілля та прогулянок;

- впровадження в освітній процес дидактичних ігор та розвивальних завдань;
- вільне спілкування вихователя й дитини в процесі реалізації освітньої діяльності.

Опишемо ці умови більш детально.

Першою педагогічною умовою є створення різних спеціальних ситуацій в організованій та самостійній діяльності дітей. Фахівці, зокрема, рекомендують використовувати художньо-мовленнєві ситуації. Вони являють собою ситуації спілкування, які включають предмет мовлення і учасників спілкування. Таке спілкування відбувається за допомогою використання художніх прийомів, які спонукають дитину до самостійної діяльності: до творіння чого-небудь під впливом розмови із вихователем, його цікавої розповіді чи заохочуючої пропозиції зробити щось. Мовленнєва ситуація має бути обов'язково пов'язана із різними видами мистецтва (образотворче, музика, культура тощо). Важливу роль при цьому відіграють також вдалий час і місце розмови. В результаті такого спілкування самостійна художньо-творча діяльність виникає з ініціативи дітей і відображає їх інтереси.

Результатом такого спілкування може стати те, що діти наспівують, пританцювують, підігрують вихователю, згадують вірші, потішки, намагаються грати за сюжетами казок, використовують образні іграшки, ліплять, малюють, виготовляють нескладні ручні вироби з різного матеріалу тощо.

Наступною педагогічною умовою є впровадження в освітній процес дидактичних ігор та розвивальних завдань. Це важливо тим, що у дошкільному віці гра є провідним засобом навчання і виховання, оскільки має важливіше значення в житті маленької дитини. У дитини в дошкільному віці самою природою. Сформована потреба в грі, і вона зберігається ще і в шкільному віці і займає значне місце. Особливістю використання ігор та розвивальних завдань є те, що в них немає реальних жорстких рамок та вписування дітей в стандартні обставини. Діти самі можуть виступати творцями ходу гри,

додавати до неї свої правила тощо. У цьому полягає корисність гри, оскільки вона не набридає, її кожного разу можна переграти по-різному.

Ще однією важливою педагогічною умовою є вільне спілкування вихователя й дитини в процесі реалізації освітньої діяльності. Психологічні дослідження доводять, що спілкування – це основна умова розвитку дитини. Для малюка дуже важливо дивитися на дорослого, бачити його позитивну реакцію на спілкування з ним, а його вчинки і поведінку. Як уже зазначалося нами у підр. 1.1, дитина дуже вмотивована похвалою, що спонукає її до ще більших звершень, формуючи навички самостійності. І навпаки, при дефіциті спілкування та відповідного заохочення дитина стає менш активною, не прагне розвиватись та підкорювати нові вершини. Дитина може впадати в депресивні стани, її особистість травмується, сповільнюється її психічний розвиток.

В цілому дослідження провідних наукових праць із даної проблематики дозволило сформулювати уявлення про наступні компоненти самостійності дитини у дошкільному віці (вольовий, поведінковий, морально-ціннісний, когнітивний (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Компоненти самостійності як особистісної якості дітей дошкільного віку [49, с. 28]

При цьому поведінковий компонент формується за рахунок умілості

дошкільників, вольовий – за рахунок уміння використовувати свою внутрішню силу, морально-ціннісний – за рахунок ставлення до себе, інших та до ситуації, а когнітивний – за рахунок обізнаності.

Отже, ефективність розвитку навичок самостійності у дітей дошкільного віку багато в чому залежить від умов, які створює вихователь у закладі дошкільної освіти.

Висновки до розділу 1

В межах проведеного дослідження нами було здійснено критичний аналіз наукових праць щодо сутності поняття «самостійність». Відповідно, нами було зроблено висновок, що феномен самостійності є досить розповсюдженим у різних як вітчизняних, так і зарубіжних концепціях особистості. При цьому сутність самостійності розглядається дослідниками з двох основних позицій:

1) як вольова властивість особистості, що передбачає здатність планувати, регулювати систематизувати та активно здійснювати свою діяльність без допомоги ззовні та постійного нагляду, нагадування та координації;

2) як узагальнена властивість особистості, що проявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці й почутті власної відповідальності за свою діяльність і поведінку.

Науковці поєднують воєдино три взаємопов'язані якості особистості – самостійність, відповідальність та ініціативність – визначаючи їх неодмінними умовами саморозвитку, що тією чи іншою мірою проявляються навіть у немовлят.

Також дослідники відзначають перші свідомі прояви самостійності ще у дошкільному віці, коли ми чуємо від дитини перші «Я сам!» та бажання робити щось без допомоги дорослих.

Більш розвинене та свідоме почуття самостійності, на думку

дослідників, розвивається уже в підлітковому віці.

Отже, самостійність як психологічна категорія виступає одним з важливих показників сформованості особистості, формування якої починається ще у дошкільному віці.

Дослідження також доводять, що самостійність є складною інтегративною якістю особистості, формування якої підкріплюється такими психологічними ознаками як: Я-концепція, автономність, ідентичність, мотивація, здатність до свідомого вибору тощо. Самостійність проявляється у діях та вчинках, що формують поведінку людини та реалізують її практичну діяльність відповідно до власних поглядів і переконань у процесі вирішення завдань програми життєдіяльності.

Багато дослідників наголошують на тому, що розвиток пізнавальної самостійності дітей буде більш ефективнішим, якщо починати активно здійснювати його ще у старшому дошкільному віці. Це допоможе дитини в подальшому виробляти чіткі судження, приймати відповідні рішення, ініціювати підтримку й допомогу іншому, покладати на себе відповідальність за результати спільної діяльності.

У той же час, недостатня увага до питань розвитку навичок самостійності у дошкільному віці з боку як вихователів, так і батьків може негативно позначитися на взаємовідносинах дитини з однолітками і дорослими, а також на її фізичному та інтелектуальному розвитку.

Дослідники наголошують, що самостійність дитини починає активно проявлятися уже на кінець раннього віку, стаючи відносно стійким утворенням, хоча і носить здебільшого епізодичний характер. Проте, лише починаючи з передшкільного віку, вона набуває ознак системності та позиціонується дослідниками як особлива особистісна якість на рівні, характерному для даного віку.

Кожному із етапів передшкільного віку дитини (молодший, середній та старший) властиві свої прояви у неї самостійності. У даному дослідженні здійснено їх поетапний аналіз з урахуванням новоутворень кожного віку.

На етапі молодшого дошкільного віку особливостями формування навичок самостійності дитини визначено наступні:

- дитині потрібна відповідна мотивація – самостійність властива їй лише на рівні наміру, тому дитину потрібно заохотити та підтримати, похвалити за отримані результати;

- дитина має усвідомлювати необхідність виконання певних дій – має переважати здатність здійснювати доцільні дії, які призводять до бажаного результату і досягнення мети;

- дитина має контролювати свої дії – вона має уміти співвідносити результат діяльності з наміром.

На етапі середнього дошкільного віку формування навичок самостійності тісно пов'язане із проявами дитячого самообслуговування. На думку багатьох дослідників, це найважливіший період для формування операціональних можливостей дитини в різних ситуаціях її життєдіяльності. У цьому віці бажання бути самостійним виражається не тільки в пропонованих дорослим формах, але і в наполегливому прагненні вчинити так, а не інакше. Дитина відчуває себе джерелом своєї волі.

На етапі старшого дошкільного віку самостійність визначається як один із ключових показників прояву пізнавальної активності. Дитина може самостійно сформулювати пізнавальне завдання, обрати засоби та інструменти для його вирішення, скласти план вирішення, усвідомити необхідність перевірки результатів. Саме через наявність у дитини пізнавального інтересу до справи вона спроможна на довготривале та стійке зосередження уваги.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИКИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ПРИ ВИГОТОВЛЕННІ М'ЯКОЇ ІГРАШКИ

2.1. Аналіз державних програм та передового педагогічного досвіду з формування самостійності старших дошкільників

На сучасному етапі розвитку вітчизняної освітньої галузі головною метою навчально-виховної діяльності постає виховання соціально активної, відповідальної, самостійної, творчої людини, здатної до критичного мислення й самоосвіти. Це, зокрема, наголошується у Національній стратегії розвитку освіти [41], Закону України «Про освіту» [42], «Про дошкільну освіту» [38], «Про охорону дитинства» [43], Конвенції ООН «Про права дитини» [44] та ін. У вказаних нормативно-правових документах досить значна увага приділяється особистісному розвитку дитини як суб'єкта нової генерації. У свою чергу, у числі особистісних якостей дитини пріоритетними в даних документах вважаються: уміння самовизначатися, робити усвідомлений вибір у системі існуючих соціальних та міжособистісних відносин, уміння взаємодіяти і співпрацювати з оточуючими, налагоджувати соціальні зв'язки, уміти домовлятися, приймати відповідальні рішення та за потреби розв'язувати конфлікти, брати на себе різні соціальні ролі, навички збору і обробки інформації, самоосвіти та саморозвитку, діяти в умовах постійного вибору, самостійно організовувати свою діяльність, ставити цілі та досягати їх, бути відповідальним за результати своїх дій і вчинків тощо. Зрозуміло, що основою цих умінь і навичок особистості є її самостійність.

Досліджуючи сучасні зміни у стратегії розвитку національної системи дошкільної освіти, послуговуємося вмістом Базового компоненту дошкільної освіти [39]. Зміст даного нормативного документу спрямовано використання компетентнісного підходу до виховання життєво важливих якостей

дошкільника, однією з яких є саме самостійність. У компоненті наголошено, що дошкільник має бути здатен поводитися самостійно й конструктивно в різних життєвих ситуаціях (звичайно, у міру свого віку).

Самостійність, як одна з базових характеристик особистості дошкільника, має бути сформована у нього наприкінці передшкільного віку. На цьому постійно наголошується у змісті більшості освітніх напрямів розвитку дошкільника («Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Мовлення дитини» та ін.).

Базовий компонент дошкільної освіти, між іншим, наголошує на важливості розвитку самостійності дошкільника у частині формування ігрової компетенції. Зокрема, освітня робота вихователя має бути спрямована на стимулювання у дошкільників «самостійності у виборі іграшок та ігор, визначенні сюжету гри, засобів виразності та змісту ігрових дій, реалізації власного ігрового задуму, здатності самостійно запропонувати нове ігрове правило та ін.» [39].

Окрім Базового компоненту, виховання самостійності як базової якості особистості старшого дошкільника в межах компетентнісно орієнтованої освіти, постає одним із першорядних завдань, що висувуються перед закладами дошкільної освіти сучасними освітніми програмами для дітей передшкільного віку («Впевнений старт» [36], «Дитина в дошкільні роки» [25], «Дитина» [33], «Світ дитинства» [5], «Я у світі» [22], «Соняшник» [18], «Українське дошкілля» [2] та ін.

Автори наведених програм єдині в тому, що у дітей старшого дошкільного віку є всі можливості періоду старшого дошкільного віку дитинства у процесі становлення самостійності як базової якості. При цьому ними також відзначається необхідність підтримання перших виявів самостійності ще на етапі раннього віку.

Зокрема, колектив авторів програми «Дитина» на чолі з В. Огнев'юк наголошують на важливості створення вихователем належних умов для

розвитку самостійності у дітей. Між іншим, до таких умов вони відносять:

- надання дошкільнику права вільного вибору в різних освітніх, виховних та побутово-життєвих ситуаціях, а також збільшення на цій основі ступеня свободи дітей;

- можливість варіативного і гнучкого використання простору ЗДО, що передбачає облаштування різноманітних ігрових куточків, де кожна дитина може виявити власні інтереси, обрати заняття чи справу, які їй більше цікаві [33].

Згідно положень програми «Дитина», виховання самостійності дітей потрібно починати ще з раннього віку. В цей період завдання такого виховання полягають у стимулюванні активності малюків, виявів у них самостійності в самообслуговуванні. У середній групі формування навичок самостійності має відбуватися через вправляння у різноманітних діях, а в старшій – шляхом закріплення вже набутих навичок та підтримування у дитини виявів творчого та самостійного пошуку рішення в нестандартних ситуаціях.

У програмі «Дитина» завдання виховання навичок самостійності позиціонується в розділі «Граючись, зростаємо». Програма радить використовувати різні види ігор (дидактичні, сюжетно-рольові, театралізовані тощо). Крім того, програма передбачає необхідність формування у межах ЗДО різноманітних зон: ігрової, природознавчої, етнографічної, бібліотечної, будівельної, музичної, спортивної, художньої діяльності та використання різних видів праці, а також розвитку мовлення і письма, краси й охайності, облаштування куточку мрії тощо. На думку авторів програми, такі зони сприятимуть вирішенню таких завдань розвитку самостійності дитини, як: заохочення до самостійних дій, виховання навичок самообслуговування, розвитку творчих здібностей, проявів ініціативи у виборі ігрового куточка залежно від бажань і запитів дитини [33].

Вагомий внесок у розвиток навичок самостійності дошкільників робить освітня програма «Дитина в дошкільні роки», основним завданням якої, починаючи з дітей раннього віку «Маляточко», є «озброєння дитини наукою

життя; формування базових характеристик», серед яких, між іншим, авторами виділено самостійність. Завдання формування навичок самостійності у програмі реалізується шляхом створення фондів «Хочу» та «Можу». Саме фонд «Можу» у більшій мірі покликаний допомогти вихователю організувати діяльність дитини так, щоб вона могла самостійно застосовувати на практиці набуті знання і навички [25].

Програма «Дитина в дошкільні роки» також основним інструментом формування навичок самостійності вбачає гру. Автори програми рекомендують розвивати самостійну діяльність у грі у дітей передшкільного віку за допомогою дидактичних іграшок і будівельного матеріалу. Починати рекомендують із простих дій із ними, а потім об'єднувати нескладним сюжетом. Самостійність у грі у дошкільному віці в межах програми проявляється як: самостійність у виборі теми гри, іграшок, створенні та реалізації ігрового задуму організації умов для гри тощо. Сформована самостійність дитини визначається як один із показників її компетенції [25].

У програмі розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» також наголошено на важливості виховання самостійності серед загальних освітніх завдань як базової якості дитини і створення сприятливих умов для її підвищення. Увага цьому питанню приділена у таких розділах програми: «Пізнавальний розвиток», «Образотворча діяльність», «Ігрова діяльність». У частині пізнавального розвитку доцільною є стимуляція самостійної пізнавальної активності дитини, у частині образотворчої діяльності – самостійне оволодіння технічними навичками в різних видах продуктивної діяльності, самостійність у виборі художнього образу, у доборі необхідних художніх засобів тощо, у частині ігрової діяльності – створення умов для вільної, самостійної ігрової діяльності дітей [39].

Автори програми «Українське дошкілля» також приділяють увагу розвитку самостійності дошкільника. Як і у програмі «Впевнений старт», у цій програмі також наголошено на корисності та дієвості формування навичок самостійності у процесі ігрової діяльності, коли дитина сама вчиться

самостійно добирати іграшки та атрибути для ігор. Освітні завдання вихователя для дітей молодшого шкільного віку при цьому спрямовані на заохочення дітей до самостійності під час вибору гри та зміни сюжету, спонукання до активної участі в ній; для дітей середнього дошкільного віку – на прояви самостійності під час організації та вибору теми гри, задуму, його розширення, опанування рольовими діями; для дітей старшого дошкільного віку – на стимулювання бажання поводитися самостійно, без допомоги дорослого, проявів ініціативності під час вибору теми гри, визначення її сюжету, добору необхідного ігрового матеріалу. Для реалізації вказаних освітніх завдань автори програми «Українське дошкілля» пропонують застосовувати переважно сюжетно-рольові, конструкторсько-будівельні, рухливі та народні ігри [2].

Таким чином, аналіз проаналізованих освітніх програм дає можливість сформулювати висновок, що в них містяться шляхи формування навичок самостійності в дітей дошкільного віку та сформульовані відповідні завдання такого формування. У той же час, дані програми не розкривають сам зміст та шляхи вирішення проблеми виховання самостійності дошкільників, а лише вказують на засоби їх досягнення. Тому організація виховної роботи у межах ЗДО в цьому напрямку потребує від вихователів активної розробки методичних рекомендацій щодо використання різних видів діяльності як засобу виховання самостійності старших дошкільників.

Тому у межах даного дослідження також вбачається за доцільне проаналізувати рівень усвідомлення вихователями та батьками значущості виховання означеної особистісної якості у дітей на етапі дошкільного дитинства. Також важливо зрозуміти рівень володіння вихователями технологіями формування самостійності дошкільників. Тому доцільним є також вивчення передового педагогічного досвіду у цьому напрямі.

Зокрема, інтерес представляє дисертаційне дослідження М. Савченко [49], в якому авторка провела аналіз такого досвіду в умовах закладів дошкільної освіти Донецької та Харківської областей (всього було вивчено

досвід 150 вихователів та методистів. Наведемо його результати.

Під час дослідження практики виховної діяльності працівників ЗДО у напрямку формування навичок самостійності М. Савченко намагалася виявити, у яких видах діяльності з дітьми краще розвивати самостійність, які методи та прийоми краще використовувати, які способи впливу на дитину обирати. Вказаною дослідницею також було проаналізовано роботу методистів з керівництва навчально-виховною діяльністю педагогів ЗДО. При цьому вивченню з її боку підлягали наступні питання [49]:

1) відображення завдань виховання самостійності в річному плані роботи ЗДО, у протоколах педагогічних нарад, під час проведення консультації із вихователями тощо;

2) організація консультативної роботи з батьками у напрямі виховання самостійності в дитини.

Досліджуючи зміст планів освітньої роботи вихователів М. Савченко звернула увагу, що у цих планах як би виділяються завдання з виховання самостійності дошкільників на перспективу, проте в практичній діяльності роботи вихователів ЗДО ці завдання не завжди реалізуються в повній мірі порівняно із запланованими. Так, дослідницею було виявлено, що досить рідко приділяється увага розвитку самостійності дітей під час навчально-пізнавальної діяльності (заняття, спостереження, екскурсії, пізнавально-розвивальні бесіди, експериментування тощо) [49]. На практиці виходило, що вихователі в основному ставлять за мету перевірку засвоєння дитиною матеріалу, опанування нею нових знань, умінь і навичок, тобто більше виконують контролюючу функцію, ніж розвиткову. Трохи більше уваги вихователів приділялося на практиці розвитку самостійності дітей під час організованої образотворчої діяльності. Це проявлялося у можливості дітей самостійно застосовувати засвоєні прийоми роботи з різними матеріалами в ліпленні, малюванні, аплікації). Також прививання навичок самостійності було відмічено під трудової діяльності, особливо під час чергування дітей. У розрізі комунікативно-мовленнєвої діяльності формування навичок

самотійності дошкільників реалізовувалося шляхом розвитку уміння самотійно висловлювати власну думку, вести діалог тощо.

Дослідження М. Савченко також показало, що значну увагу розвитку самотійності дошкільників у планах навчально-виховної роботи приділено під час проведення бесід, розмов із дітьми на особистісні та загальні теми. Для цього корисним є застосування індивідуального підходу, використовуючи який, вихователь ставить перед дитиною завдання залежно від засвоєння нею певних знань, рівня оволодіння потрібними вміннями та навичками, особливостей характеру [49].

До найбільш дієвих методів і прийомів формування навичок самотійності, які вихователями найчастіше використовуються, було віднесено: заохочення та мотивація дітей до самотійної діяльності під час занять; показ, роз'яснення та контроль за ходом виконання ними поставлених дорослими завдань, у т.ч. під час їх партнерської взаємодії [49].

У ході дослідження було також відмічено, що планування організованої самотійної діяльності дошкільників часто залишається поза увагою вихователів. Воно розцінюється останніми як таке, що не потребує спеціально організації з їхнього боку. Так, під час проведення розваг та ігор з дітьми серед завдань, що сприяють формуванню навичок самотійності, було відмічено використання лише підбору та виготовлення дітьми атрибутів до ігор, а також самотійний розподіл ролей (у старшій віковій групі). Прийом заохочення та мотивації до самотійності було відзначено лише під час планування сюжетно-рольових ігор.

Таким чином, проведене М. Савченко дослідження річних планів та практичного досвіду роботи ЗДО з формування навичок самотійності у старших дошкільників виявило, що це питання майже не знаходить відбитку в змісті навчально-виховної роботи вихователів досліджених ЗДО. Окремі аспекти досліджуваної проблеми можна зустріти в планах педагогічних нарад, консультаціях методиста для вихователів та планах батьківських зборів (здебільшого, якщо такі збори присвячені питанню готовності дітей до

школи).

Корисними для цілей нашого дослідження є також результати анкетування, проведеного М. Савченко серед вихователів, яке мало на меті визначити рівень їх знань щодо категорії самостійності як особистісної якості у психології, а також ступеня усвідомлення вихователями її значущості у вихованні старших дошкільників.

По-перше, було з'ясовано, як саме вихователі розуміють категорію самостійності з психологічної точки зору (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

**Результати опитування вихователів щодо сутності категорії
«самостійність» як психолого-педагогічної категорії [49]**

Варіанти відповідей	Кількість вихователів, осіб	Структура, %
Здатність розв'язувати власні проблеми без сторонньої допомоги	64	42,7
Здатність і вміння виконувати поставлене завдання	53	35,3
Якість, що сприяє загальному розвитку особистості	22	14,7
Уміння ініціативно, критично, цілеспрямовано та відповідально ставитись до діяльності	11	7,3
Разом	150	100,0

Як видно з наведених відповідей вихователів, найбільшу кількість голосів було віддано за визначення особистості як «здатність розв'язувати власні проблеми без сторонньої допомоги» (42,7%), а найменше – за відповідь «уміння ініціативно, критично, цілеспрямовано та відповідально ставитись до діяльності» (7,3%). Проте проведений у першому розділі даного дослідження аналіз понятійного апарату показав, що перше визначення самостійності є досить звуженим поняттям, а найбільш повно цю категорію відображає останнє визначення, за яке проголосувало менше всього вихователів. Отже, робимо висновок, що на сьогоднішній день у самих вихователів досить низький рівень обізнаності щодо сутності категорії самостійності. Відповідно, під сумнів ставиться повноцінне її формування у дошкільників, з якими вони працюють.

Результати опитування вихователів щодо виявів самостійності у дошкільному віці виявилися наступними (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Результати опитування вихователів щодо виявів самостійності у дошкільному віці [49]

Варіанти відповідей	Кількість вихователів, осіб	Структура, %
Навички самообслуговування та вміння зайняти себе	60	40,0
Вияви критичності і незалежності	58	38,7
Вияви ініціативності та відповідальності, здатності розв'язувати поставлену задачу	32	21,3
Разом	150	100,0

З наведених даних видно, що перевагу вихователі віддають вияву самостійності як навичкам самообслуговування та вміння зайняти себе (40% опитаних), проте насправді це більш широке поняття, яке включає вияви ініціативності та відповідальності, здатності розв'язувати поставлену задачу, чому віддали перевагу тільки 21,3% опитаних вихователів.

Щодо значення самостійності в особистісному розвитку дошкільника результати опитування вихователів виявилися наступними (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Результати опитування вихователів щодо значення самостійності в особистісному розвитку дитини в дошкільному віці [49]

Варіанти відповідей	Кількість вихователів, осіб	Структура, %
Загальний розвиток особистості	25	16,7
Розвиток вольових якостей	53	35,4
Розвиток пізнавальних якостей	19	12,7
Розвиток моральних якостей	14	9,3
Фізичний розвиток	6	4,0
Потрібні звички і навички	11	7,3
Підготовка до школи	11	7,3
Немає відповіді	11	7,3
Разом	150	100,0

З наведених даних видно, що найбільше голосів вихователі віддали за розвиток вольових якостей (35,4%), на другому місці знаходиться загальний

розвиток особистості (16,7%), на третьому – розвиток пізнавальних якостей (12,7%), далі іде – розвиток моральних якостей (9,3%). Решта чинників (фізичний розвиток, потрібні звички і навички, підготовка до школи) є незначними з точки зору вихователів.

Також М. Савченко дослідила методи і прийоми роботи вихователів, що сприяють вихованню самостійності у дошкільників (табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

Результати опитування вихователів щодо методів і прийомів роботи з дошкільниками у напрямку розвитку у них самостійності [49]

Варіанти відповідей	Кількість вихователів, осіб	Структура, %
Гра та праця	62	41,3
Читання, розповіді, бесіди	43	28,7
Приклад, експериментування, дослідження, створення проблемних ситуацій	30	20,0
Підтримка і заохочення	15	10,0
Разом	150	100,0

Наведені дані свідчать, що найбільш поширеним засобом формування самостійності дошкільників вихователі вважають гру і працю (41,3%), на другому місці знаходяться читання, бесіди та розповіді (28,7%), на третьому – приклад, експериментування, дослідження (20,0%). Менше всього уваги вихователі приділяють підтримці та заохоченню.

У продовження цього провідними видами діяльності з формування самостійності старших дошкільників визначено (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

Результати опитування вихователів щодо видів діяльності з формування навичок самостійності у дошкільному віці [49]

Варіанти відповідей	Кількість вихователів, осіб	Структура, %
Ігрова та трудова	82	54,7
Пізнавальна	40	26,6
Продуктивна	28	18,7
Разом	150	100,0

Ми бачимо, що більше половини вихователів основним видом

діяльності у формуванні навичок самостійності вважають ігрову та трудову (54,7%), на другому місці знаходиться пізнавальна (26,6%), і менше всього вихователі використовують продуктивну діяльність (18,7%).

Результати визначення умов, необхідних для розвитку самостійності у дошкільників, виявилися наступними (табл. 2.6).

Таблиця 2.6.

Результати опитування вихователів щодо видів необхідної допомоги для розвитку самостійності у дошкільному віці [49]

Варіанти відповідей	Кількість вихователів, осіб	Структура, %
Стимулювання активності	36	24,0
Віра в можливості дитини, підтримка виявів самостійності	34	22,7
Створення умов для самостійної діяльності, надання свободи вибору в ній	25	16,7
Надання певних знань, приклад, роз'яснення	22	14,7
Управління в практичних діях, надання посильних доручень	19	12,6
Активна допомога дорослого	14	9,3
Разом	150	100,0

Наведені дані свідчать, що найбільш розповсюдженою серед вихователів допомогою є стимулювання активності дитини (24,0%), проте також поширеними у використанні є підтримка виявів самостійності (22,7%) та створення умов для самостійної діяльності (16,7). Менше всього вихователі використовують пряму активну допомогу (9,3%), що є правильним з педагогічної точки зору.

При дослідженні умов, які вихователі використовують для виховання самостійності в дітях, є наступні (табл. 2.7).

Отже, найбільш ефективними умовами розвитку самостійності дітей вихователі вважають ігрові зони (34,7%), розвивальне середовище (29,3%) та атмосферу довіри і підтримки (16%).

Таблиця 2.7.

**Результати опитування вихователів щодо умов виховання самостійності
у дошкільному віці [49]**

Варіанти відповідей	Кількість вихователів, осіб	Структура, %
Ігрові зони з сучасним матеріалом та обладнанням	52	34,7
Розвивальне середовище	44	29,3
Атмосфера довіри і підтримки	24	16
Цікаві форми роботи	11	7,3
Професійний колектив вихователів	7	4,7
Час для самостійної діяльності	6	4,0
Куточки усамітнення	6	4,0
Разом	150	100,0

Таки чином, можемо констатувати, що в цілому у вихователів немає чіткої єдності щодо сутності та особливостей формування самостійності у старших дошкільників, проте вони більш узгоджені у методах, засобах та умовах такого виховання.

2.2. Дослідження практики формування самостійності у старших дошкільників КЗ Болтишського ЗДО «Ромашка»

У доповнення до проаналізованого педагогічного досвіду нами було досліджено практику формування навичок самостійності у дітей старшого дошкільного віку в умовах КЗ Болтишського ЗДО «Ромашка».

Для дослідження було обрано старшу групу у кількості 27 дітей (див. Дод. А).

Для об'єктивної оцінки рівнів самостійності дітей досліджуваної групи основоположним було обрано метод спостереження. У процесі проведення спостереження ми дотримувалися наступних принципів: об'єктивності, систематичності, гуманістичної спрямованості, урахування вікових особливостей дитини та ін. Спостереження тривало з травня по вересень 2021 року включно.

Використовувалося стандартизоване спостереження за проявами

самостійності дитини у ігровій діяльності, під час організації навчальних занять, прогулянок тощо.

У відповідності до мети дослідження критеріями та показниками оцінки нами було визначено наступні (табл. 2.8).

Таблиця 2.8.

Критерії та показники розвитку самостійності старших дошкільників

Критерії	Показники
ОСОБИСТІСНИЙ	<ul style="list-style-type: none"> - самостійність під час занять з художньої праці, трудової діяльності тощо; - самостійність під час ігрової діяльності; - самостійність на прогулянці.
ДІЯЛЬНІСНИЙ	<ul style="list-style-type: none"> - ініціативність та оперативність; - відповідальність за власні погляди та вчинки; - наполегливість у досягненні результату.

Для кожного з показників також було обґрунтовано рівні сформованості показників (високий – В, достатній – Д, низький – Н) (табл. 2.9).

Таблиця 2.9.

Рівні сформованості показників самостійності старших дошкільників

Критерії	Показники	Рівні сформованості у дитини
ОСОБИСТІСНИЙ	- самостійність під час занять з художньої праці, трудової діяльності тощо;	В – активний сам і спрямовує інших
		Д – в основному активно діє
		Н – виявляє активність лише за допомогою інших
	- самостійність під час ігрової діяльності;	В – активний сам і спрямовує інших
		Д – в основному активно діє
		Н – виявляє активність лише за допомогою інших
	- самостійність на прогулянці.	В – активний сам і спрямовує інших
		Д – в основному активно діє
		Н – виявляє активність лише за допомогою інших
ДІЯЛЬНІСНИЙ	- ініціативність та оперативність;	В – дії послідовні, різноманітні, є прикладом для інших
		Д – дії послідовні та різноманітні
		Н – обмежується повторюваними та звичними діями, малоініціативний
	- відповідальність за власні погляди та вчинки;	В – відповідальний майже у всьому
		Д – в основному відповідальний
		Н – майже безвідповідальний
	- наполегливість у досягненні результату.	В – наполегливий сам і спрямовує інших
		Д – в основному наполегливо діє
		Н – виявляє наполегливість лише за допомогою інших

У процесі спостереження дітям було запропоновано виконання низки ігрових завдань, зміст яких наведено в додатку Б.

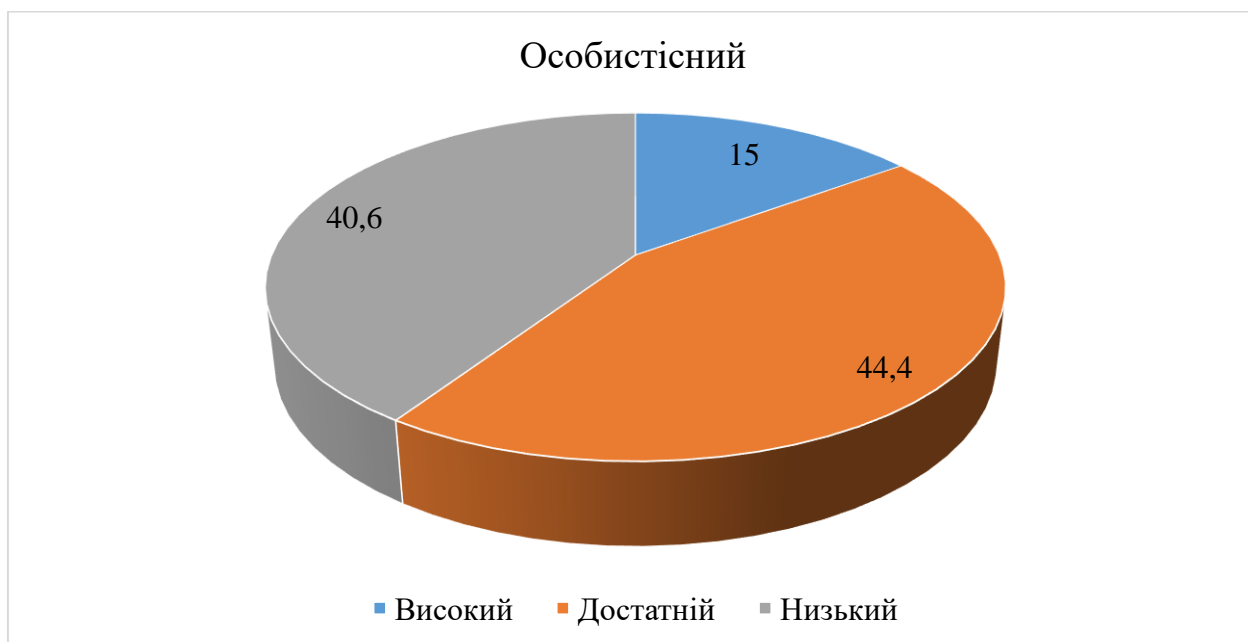
Узагальнені результати діагностики у розрізі показників та усереднений результат сформованості самостійності старших дошкільників досліджуваної групи наведено в табл. 2.10.

Таблиця 2.10.

Узагальнені результати діагностики у розрізі критеріїв та усереднений результат сформованості самостійності старших дошкільників

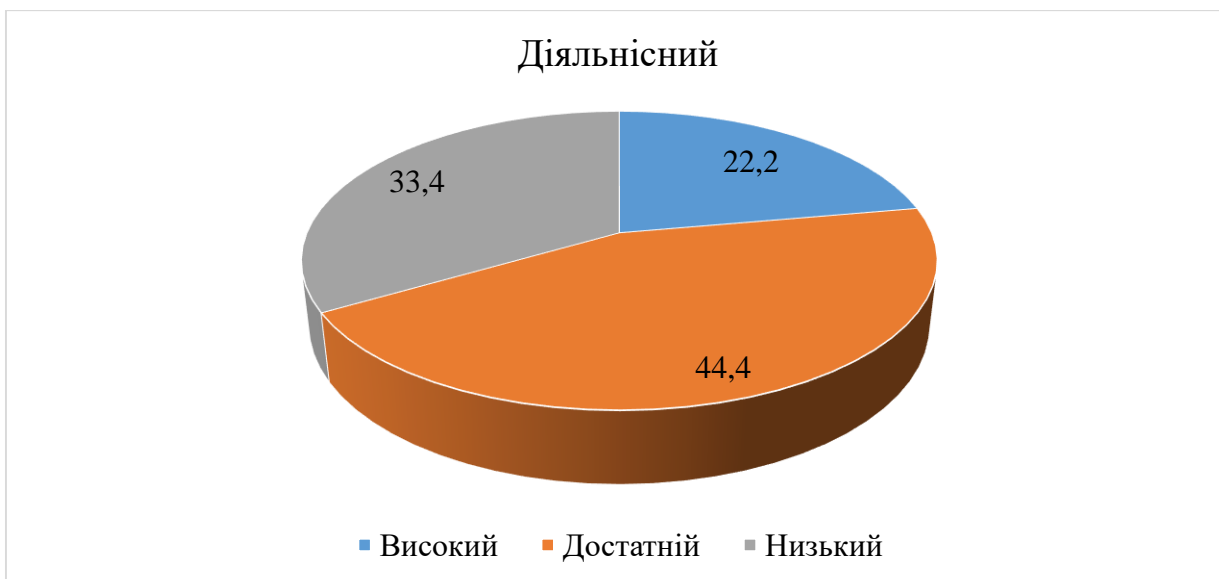
Рівні	ОСОБИСТІСНИЙ		ДІЯЛЬНІСНИЙ		Середнє значення	
	Кількість, осіб	Структура, %	Кількість, осіб	Структура, %	Кількість, осіб	Структура, %
Високий	4	15,0	6	22,2	5	18,5
Достатній	12	44,4	12	44,4	12	44,4
Низький	11	40,6	9	33,4	10	37,1
Разом	27	100,0	27	100,0	27	100

З наведених даних, а також з рис. 2.1, видно, що у розрізі особистісного критерію високий рівень його сформованості мають тільки 4 дитини із 27, що становить 15% загальної кількості досліджуваних дітей, достатній рівень спостерігається у 44,4% дітей (12 дітей), а низький – у 40,6% (11 дітей).

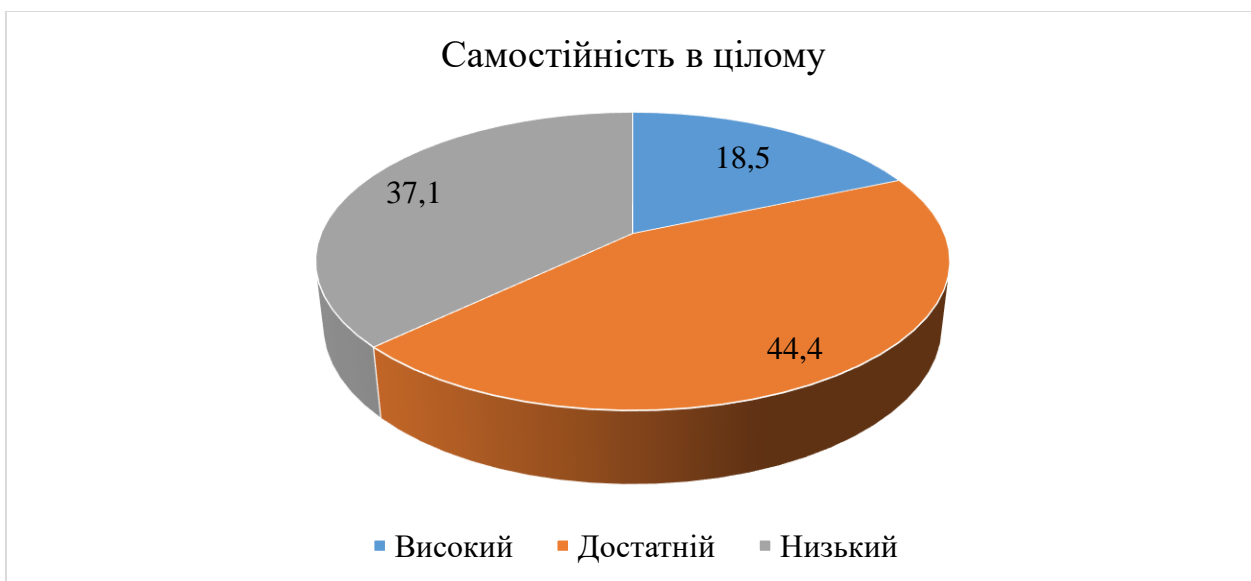
Рис. 2.1. Рівні сформованості особистісного критерію розвитку самостійності старших дошкільників досліджуваної групи

У розрізі діяльнісного критерію результати спостереження виявилися наступними: високий рівень сформовано у 6 дітей (22,2%), достатній – у 12 дітей (44,4%), а низький – у 9 дітей (33,4%), що відображено на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Рівні сформованості діяльнісного критерію розвитку самостійності старших дошкільників досліджуваної групи

У розрізі загального рівня самостійності результати спостереження виявилися наступними: високий рівень сформовано у 5 дітей (18,5%), достатній – у 12 дітей (44,4%), а низький – у 10 дітей (37,1%), що відображено на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Рівні сформованості загального рівня розвитку самостійності старших дошкільників досліджуваної групи

Отже, ми провели дослідження рівня розвитку самостійності старших дошкільників, який є у них на сьогодні за результатами спостереження. У наступному розділі нами буде запропоновано методичні рекомендації з розвитку самостійності дітей засобом операційних карт та визначено, як зміниться рівень їхньої самостійності після проведення серії занять з виготовлення м'якої іграшки з використанням операційних карт.

Висновки до розділу 2

Досліджуючи сучасні зміни у стратегії розвитку національної системи дошкільної освіти, послуговуємося вмістом Базового компоненту дошкільної освіти [39]. Зміст даного нормативного документу спрямовано використання компетентнісного підходу до виховання життєво важливих якостей дошкільника, однією з яких є саме самостійність. У компоненті наголошено, що дошкільник має бути здатен поводитися самостійно й конструктивно в різних життєвих ситуаціях (звичайно, у міру свого віку).

Окрім Базового компоненту, виховання самостійності як базової якості особистості старшого дошкільника в межах компетентнісно орієнтованої освіти, постає одним із першорядних завдань, що висувуються перед закладами дошкільної освіти сучасними освітніми програми для дітей передшкільного віку («Впевнений старт» [36], «Дитина в дошкільні роки» [25], «Дитина» [33], «Світ дитинства» [5], «Я у світі» [22], «Соняшник» [18], «Українське дошкілля» [2] та ін.

Автори наведених програм єдині в тому, що у дітей старшого дошкільного віку є всі можливості періоду старшого дошкільного віку дитинства у процесі становлення самостійності як базової якості. При цьому ними також відзначається необхідність підтримання перших виявів самостійності ще на етапі раннього віку.

У результаті дослідження передового педагогічного досвіду з формування самостійності у старших дошкільників було вивчено наукові

результати М. Савченко, отримані у результаті опитування 150 вихователів та методистів Харківської та Донецької областей. Таки чином, можемо констатувати, що в цілому у вихователів немає чіткої єдності щодо сутності та особливостей формування самостійності у старших дошкільників, проте вони більш узгоджені у методах, засобах та умовах такого виховання.

У доповнення до проаналізованого педагогічного досвіду нами було досліджено практику формування навичок самостійності у дітей старшого дошкільного віку в умовах КЗ Болтишського ЗДО «Ромашка».

Для дослідження було обрано старшу групу у кількості 27 дітей.

Для об'єктивної оцінки рівнів самостійності дітей досліджуваної групи основоположним було обрано метод спостереження. У процесі проведення спостереження ми дотримувалися наступних принципів: об'єктивності, систематичності, гуманістичної спрямованості, урахування вікових особливостей дитини та ін. Спостереження тривало з травня по вересень 2021 року включно.

Використовувалося стандартизоване спостереження за проявами самостійності дитини у ігровій діяльності, під час організації навчальних занять, прогулянок тощо.

Було сформовано два критерії для оцінки: особистісний та діяльнісний.

У розрізі особистісного критерію було обґрунтовано наступні показники: самостійність під час занять з художньої праці, трудової діяльності; самостійність під час ігрової діяльності; самостійність на прогулянці. У розрізі діяльнісного критерію: ініціативність та оперативність; відповідальність за власні погляди та вчинки; наполегливість у досягненні результатів. Для кожного з показників також було обґрунтовано рівні сформованості показників (високий – В, достатній – Д, низький – Н).

У процесі спостереження дітям було запропоновано виконання низки ігрових завдань, при виконанні яких нами оцінювались сформовані показники за встановленими рівнями.

Результати дослідження показали, що у розрізі особистісного критерію

високий рівень його сформованості мають тільки 4 дитини із 27, що становить 15% загальної кількості досліджуваних дітей, достатній рівень спостерігається у 44,4% дітей (12 дітей), а низький – у 40,6% (11 дітей).

У розрізі діяльнісного критерію результати спостереження виявилися наступними: високий рівень сформовано у 6 дітей (22,2%), достатній – у 12 дітей (44,4%), а низький – у 9 дітей (33,4%).

У розрізі загального рівня самостійності результати спостереження виявилися наступними: високий рівень сформовано у 5 дітей (18,5%), достатній – у 12 дітей (44,4%), а низький – у 10 дітей (37,1%).

РОЗДІЛ 3

КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ З ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАЦІЙНИХ КАРТ ДЛЯ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИГОТОВЛЕННЯ М'ЯКОЇ ІГРАШКИ

3.1. Методичні рекомендації з використання операційних карт для розвитку самостійності старших дошкільників

З метою підвищення рівня самостійності старших дошкільників у даному дослідженні нами запропоновано використання операційних карт. На нашу думку, це дозволить покращити рівень організованості та самостійності дошкільників. У якості практичного інструментарію використання операційних карт запропоновано виготовлення м'якої іграшки.

Зазначимо, що на заняттях з художньої праці у ЗДО, у т.ч. при виготовленні м'якої іграшки, завжди доцільним є використання засобів наочності. Про це мова йде у багатьох дослідженнях.

По-перше, доцільно зупинитися на тому, як важливо забезпечувати реалізацію принципу наочності у навчально-виховній діяльності дошкільників, які були б корисні у формуванні у них навичок самостійності.

Науковці досить часто наголошують, що різні види праці дітей – господарсько-побутова, ручна, праця в природі – є ефективним засобом розвитку навичок самостійності.

Дослідження психологів (О. Білан [2], Л. Білоуско [3], А. Богущ [4], Г. Ващенко [6], В. Ввозная [12], Л. Венгер [7; 8], Т. Давидова [12], А. Запорожець [16], М. Кадемія [17], Я. Карнаухова [19], Я. Коменський [20], Е. Кравченя [24], К. Крутій [26], С. Ладивір [28], І. Ледник [52], С. Максим'юк [30], О. Сисоева [17], Г. Сперанська [52], В. Старченко [53], Н. Тимчина [54], В. Ягупов [60] та ін.) переконливо доводять, що дитина досить рано оволодіває процесом підміни об'єктів у різних видах діяльності. Тому використання

засобів наочності у процесі освітньої діяльності у дошкільному віці важливе та обумовлене особливостями психіки дитини. Обмежені умови навчання також свідчать, що деякі об'єкти та явища, які нас оточують, діти можуть прийняти лише через наочну модель.

Отже, наочність – це невід'ємна складова проведення занять, особливо в ігровій та розважальній формі, яка допомагає зробити їх не тільки пізнавальними, але й цікавими та емоційно насиченими. У цьому контексті влучно зазначав К. Ушинський, що психологія дитячого сприйняття потребує наочності. Тому на заняттях з дітьми дошкільного віку обов'язково повинні бути гармонійно поєднані в собі мовленнєві та наочні засоби подачі матеріалу занять.

Узагальнення наукових праць у напрямку використання наочності у роботі з дітьми дошкільного віку дозволило сформулювати уявлення про основні з них (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Види наочності, що використовуються в освітній діяльності закладів дошкільної освіти

Види наочності	Що належить	Доцільність використання у роботі ЗДО
1	2	3
1. Натуральні та умовно-натуральні об'єкти	Об'ємні (іграшки, муляжі, макети, зразки виробів ручної роботи та художньої праці, предмети матеріальної культури)	Використання об'ємних об'єктів допомагає розвивати у дошкільників зорове та тактильне сприйняття, формувати цілісне уявлення про сам об'єкт та його окремі складові, а також краще розуміти його функціональне призначення. Це дозволяє зробити освітню діяльність багатоаспектною та цілеспрямованою на досягнення конкретних результатів.

Продовження таблиці 3.1.

1	2	3
2. Дидактичний матеріал.	Площинна зображувальна наочність (предметні картинки, фото, площинні фігури (у т.ч. на магнітах та липучках) із зображенням простих або складених сюжетів; пейзажні картинки; ілюстрації до художніх та фольклорних творів; графічна символічна наочність (ширми для описових розповідей, картки для звукового аналізу, звукові схеми), засоби мнемотехніки тощо	Використання такого матеріалу характеризується асоціативністю, диференційованістю, узагальненістю, доступністю та багатоваріативністю.
3. Мультимедійна наочність	Динамічні фотознімки, презентації, аудіозаписи, відеофрагменти, анімаційні фільми, комп'ютерні розвивальні ігри тощо.	Використання корисне для роботи з матеріалом, який не вміщується в межі однієї-двох картинок, а також потребує звукового супроводу.
4. Друковані таблиці.	Графічна наочність (друдли, схеми, таблиці, мнемотаблиці тощо)	Використання дозволяє: представити послідовність створення малюнків, аплікацій, виготовлення різноманітних виробів з природного матеріалу, картону, пластиліну, паперу; розвинути у дітей аналітичне мислення та вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, формувати навички самоконтролю по відношенню до зразка чи шаблону.

Вважається також, що під час проведення занять з використанням наочного матеріалу доцільно організовувати взаємодію з дітьми так, щоб вихователю було зручно демонструвати наочність, а дітям – сприймати її. Це можливо досягти за рахунок наступних умов [14]:

а) під час організації та використання наочності дотримуватися паралельно-послідовного ускладнення комплексних складових заняття (чергувати вербальне пояснення матеріалу та використання наочних засобів);

- б) використовувати засоби наочності з урахуванням теми заняття, навчально-виховних і корекційно-розвивальних завдань;
- в) розмежовувати використання плоских графічних та об'ємних засобів наочності;
- г) використовувати наочний матеріал з урахуванням вікових можливостей сприйняття його дошкільниками;
- г) використовувати наочність з одномоментним або паралельним залученням усіх аналізаторів;
- д) обов'язково ураховувати педагогічні умови, психофізіологічні вікові норми і вимоги психогігієни та техніки безпеки;
- е) враховувати кількість дітей, що приймають участь у занятті: під час фронтальних і підгрупових ігор-занять бажано використовувати реальні предмети та яскраві іграшки великих розмірів, на індивідуальних можливе використання дрібних іграшок і невеликих картинок.

Використання операційних карт на заняттях з художньої праці дозволяє дітям осмислити весь обсяг виконуваної роботи, а також уявити собі послідовність операцій, які потрібно буде виконати для досягнення результату – готового виробу. Крім того це дозволяє дітям на кожному операційному етапі наочно порівнювати власні результати із шаблоном, зображеним на картці, роблячи висновки про успішність виконуваного завдання.

Користь операційних карток для розвитку самостійності дошкільників також не викликає сумнівів. Погоджуємося з твердженням А. Миколаєнко, що діти за їх допомогою «самостійно оволодівають прийомами, накопичують знання і вміння у правильному і послідовному виконанні трудових дій, для яких орієнтовною основою являються вказівки інструктивної картки-завдання» [31].

Одним із важливих етапів організації занять з художньої праці є їх планування. Цей етап дозволяє вихователю комплексно підготуватися до заняття, а також забезпечити максимальну підготовку до того, що діти будуть проявляти якомога більше навичок самостійності на занятті. При цьому

особливу увагу слід приділити плануванню інструктажу. Саме елементи інструктажу, який буде проведено з дітьми на початку заняття та у процесі його проведення, лягають в основу формування технологічних етапів операційної карти.

Розвиток навичок самостійності дошкільників при використанні операційних карт поєднується з розвитком пам'яті та уваги, що також є немаловажним аспектом успішності навчально-виховного процесу. Спочатку вихователь проводить інструктаж та за допомогою картки пояснює зміст та послідовність всього процесу виготовлення виробу. Завдання дітей – уважно слухати та запам'ятовувати ці етапи, а потім самостійно відтворювати у власних виробках.

Варто також відмітити, що інструктаж, проведений у формі бесіди, не потребує закріплення. Діти у процесі спілкування краще запам'ятовують всі операції та краще відтворюють їх у своїх виробках.

Не дивлячись на те, що операції виконуються дітьми за шаблоном, у процесі самостійного виконання виробів проявляються індивідуальні особливості дітей. Тому, як показує досвід, вироби у дітей досить часто виходять не схожими один на одного.

У процесі спостереження за самостійним виконанням дітьми виробу вихователю варто приділити увагу тому, як дітям вдається впоратися із завданням, чи на всіх етапах (операціях) якість виконання однакова, чи є операції з поганим рівнем виконання (яким треба приділити більше уваги з боку вихователя, допомогти дитині оволодіти ними та в майбутньому виконувати самостійно). Якщо у когось із дітей виникає потреба у додатковому інструктажу, її потрібно проводити індивідуально, не заважаючи іншим дітям та не змінюючи темпу їх роботи. Частина дітей може виконувати роботу з помилками. Їм потрібно вказати на їх помилки та дати можливість їх виправити. У частини дітей можуть виникати труднощі, або вони взагалі можуть не почати виконувати роботу, або зупиняються на певному етапі. Їм потрібна додаткова увага також у той час, коли інші діти вже приступили до

самостійного виготовлення виробу.

Загалом же, на нашу думку, формування навичок самостійності дошкільників на заняттях з художньої праці засобом операційних карт досягається за рахунок наступного:

- реалізується індивідуальний підхід до навчання, коли більш здібні та встигаючі діти можуть працювати самостійно за операційною картою, а дітям, у яких виникають труднощі – приділяється більше уваги та надається додаткова допомога чи пояснення;

- реалізується принцип наочності, який у поєднанні з поясненням дає більш позитивні результати засвоєння матеріалу.

Таким чином, чим зрозуміліше та доступніше буде здійснено пояснення вихователем усіх операцій та завдання в цілому, чим краще буде описано усі процеси виготовлення виробу на операційних (технологічних) картах, тим більше навичок самостійності діти зможуть проявити під час занять з художньої праці.

3.2. Презентація змісту операційних карт при виготовленні м'якої іграшки

Для подальшого розвитку навичок самостійності старших дошкільників нами запропоновано провести серію із трьох занять з виготовлення м'якої іграшки-помпона дітьми досліджуваної групи.

Плани-конспекти занять наведені в Додатках В.1-В.3.

Мета: *навчальна* - формування поняття про об'ємну іграшку; забезпечення засвоєння технології виготовлення помпона;

розвиваюча - розвиток моторних навичок, координації та швидкості рухів під час виготовлення помпона;

виховна - виховання культури праці та любові до праці.

На першому занятті було запропоновано виготовити основу – помпон із ниток – у якості тіла майбутньої іграшки – зайця.

На другому занятті діти виготовляли деталі іграшки, які наклеюються на помпон: вуха, лапки, очі, вуса, ротик.

На третьому занятті діти збирали іграшку.

У процесі ведення всіх трьох занять нами було використано операційні картки, зміст яких також наведено у Додатку В. саме з їх допомогою на основі використання принципу наочності та методу пояснення вихователем було розказано основні етапи виготовлення іграшки. При цьому було також наголошено на доцільності послідовного виконання усіх наведених на картках завдань задля забезпечення кращого результату.

Тобто на початку кожного заняття було ґрунтовне пояснення вихователя, що саме, як і у якій послідовності треба робити. Потім діти самостійно за допомогою візуалізації з використанням карток пробували виготовляти іграшку.

Під час трьох проведених занять ми спостерігали за дітьми, щоб визначити їх рівень самостійності при виготовленні іграшки на основі тих же критеріїв та показників, які були використані для діагностики рівнів самостійності у другому розділі даного дослідження: особистісного та діяльнісного.

Порівняння отриманих результатів з попередніми наведено в табл. 3.1.

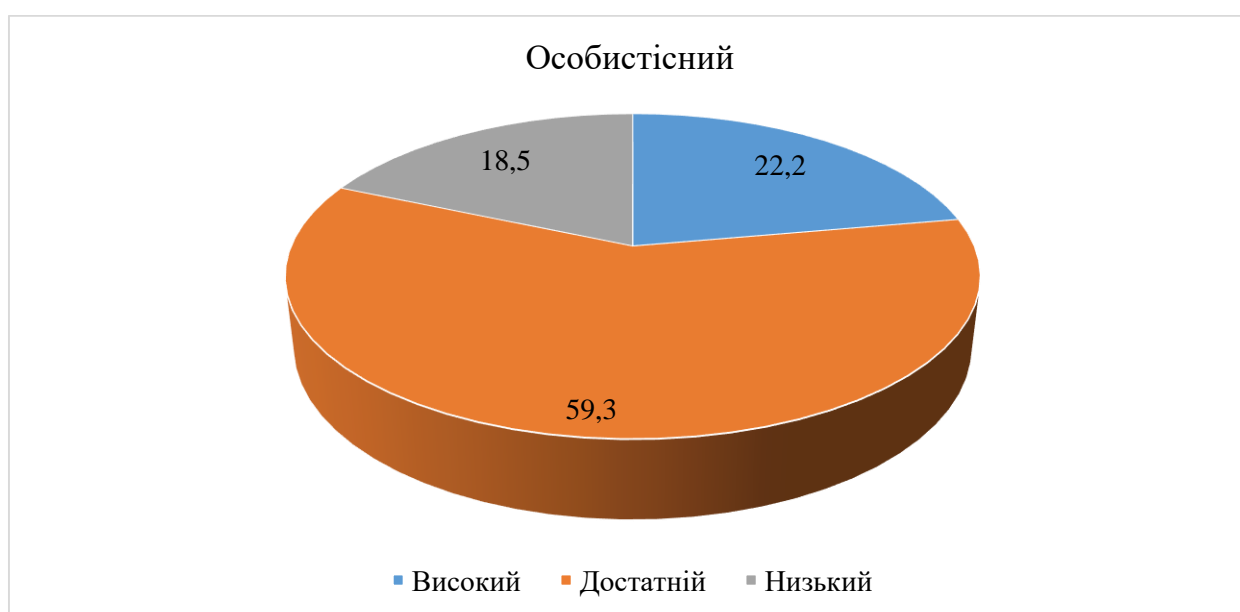
Отже, за результатами розроблених заходів можна побачити, що у розрізі особистісного критерію розвитку самостійності старших дошкільників відбулося зростання високого рівня на 2 особи або на 7,2%, достатнього рівня – на 4 особи або на 14,9%. При цьому низький рівень розвитку самостійності було зменшено на 6 осіб або на 22,1% (рис. 3.1).

У розрізі діяльнісного критерію відбулися наступні позитивні зрушення: високий рівень виріс на 2 дитини або на 7,4%, достатній рівень – аналогічно, при цьому низький рівень зменшився на 4 дитини або на 14,9%. Нові результати сформованості критерію наведені на рис. 3.2.

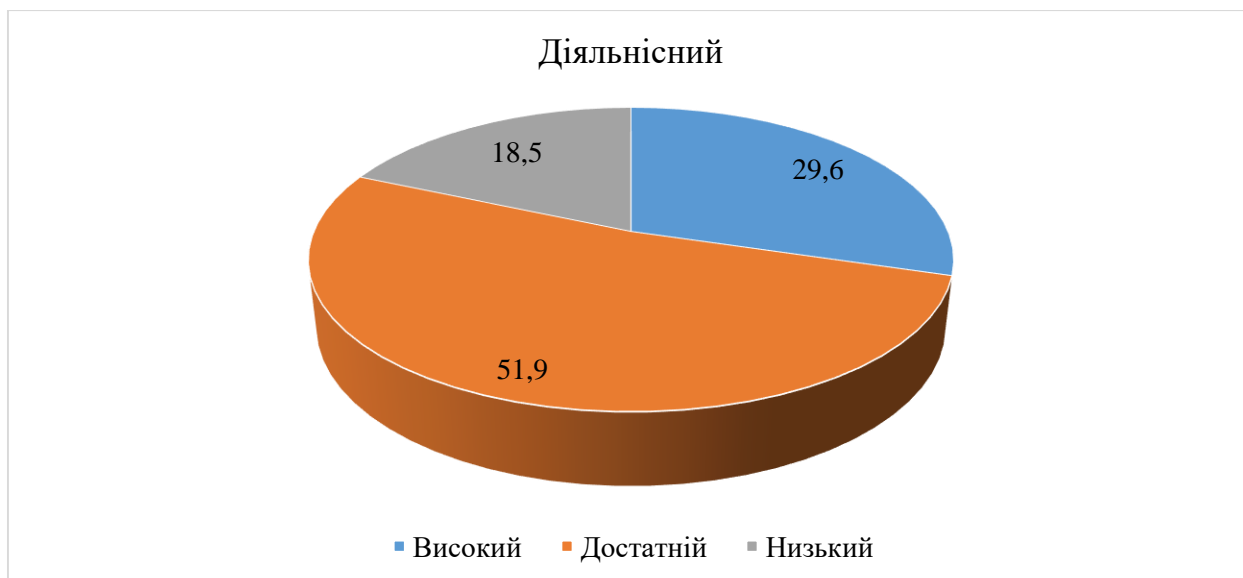
Таблиця 3.1.

Визначення зміни рівнів самостійності старших дошкільників після проведення серії занять з використанням операційних карт

Рівні	ОСОБИСТІСНИЙ		ДІЯЛЬНІСНИЙ		Середнє значення	
	Кількість, осіб	Структура, %	Кількість, осіб	Структура, %	Кількість, осіб	Структура, %
ДО ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАЦІЙНИХ КАРТ						
Високий	4	15,0	6	22,2	5	18,5
Достатній	12	44,4	12	44,4	12	44,4
Низький	11	40,6	9	33,4	10	37,1
Разом	27	100,0	27	100,0	27	100
ПІСЛЯ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАЦІЙНИХ КАРТ						
Високий	6	22,2	8	29,6	7	25,9
Достатній	16	59,3	14	51,9	15	55,6
Низький	5	18,5	5	18,5	5	18,5
Разом	27	100,0	27	100,0	27	100
ВІДХИЛЕННЯ						
Високий	+2	+7,2	+2	+7,4	+2	+7,4
Достатній	+4	+14,9	+2	+7,5	+3	+11,2
Низький	-6	-22,1	-4	-14,9	-5	-18,6

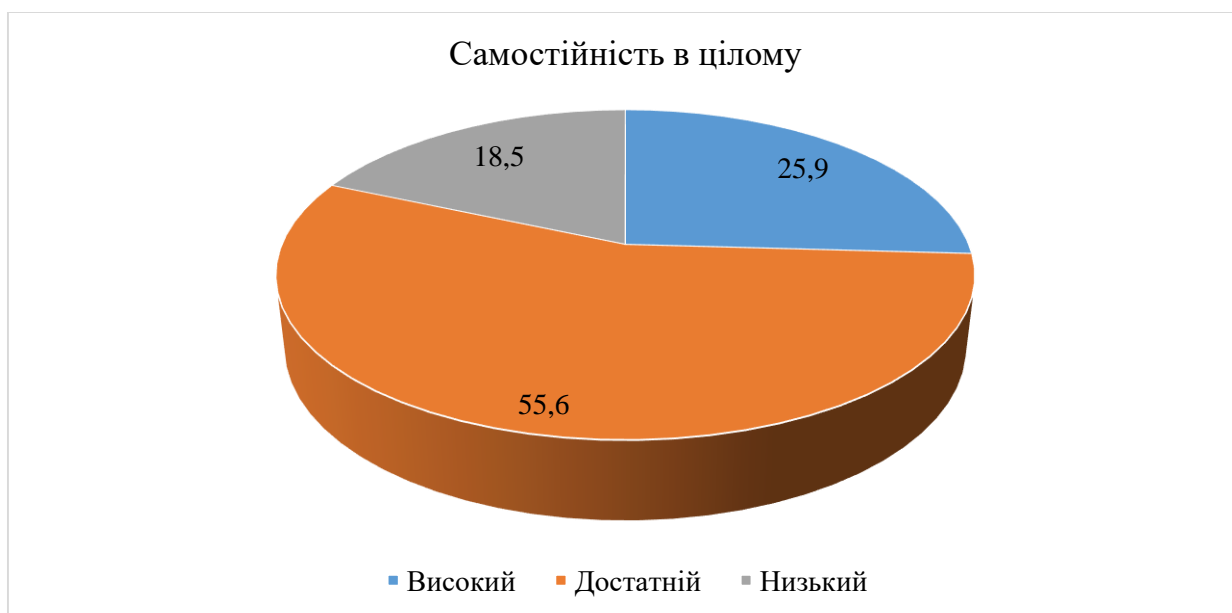

Рис. 3.1. Рівні сформованості особистісного критерію розвитку самостійності старших дошкільників досліджуваної групи

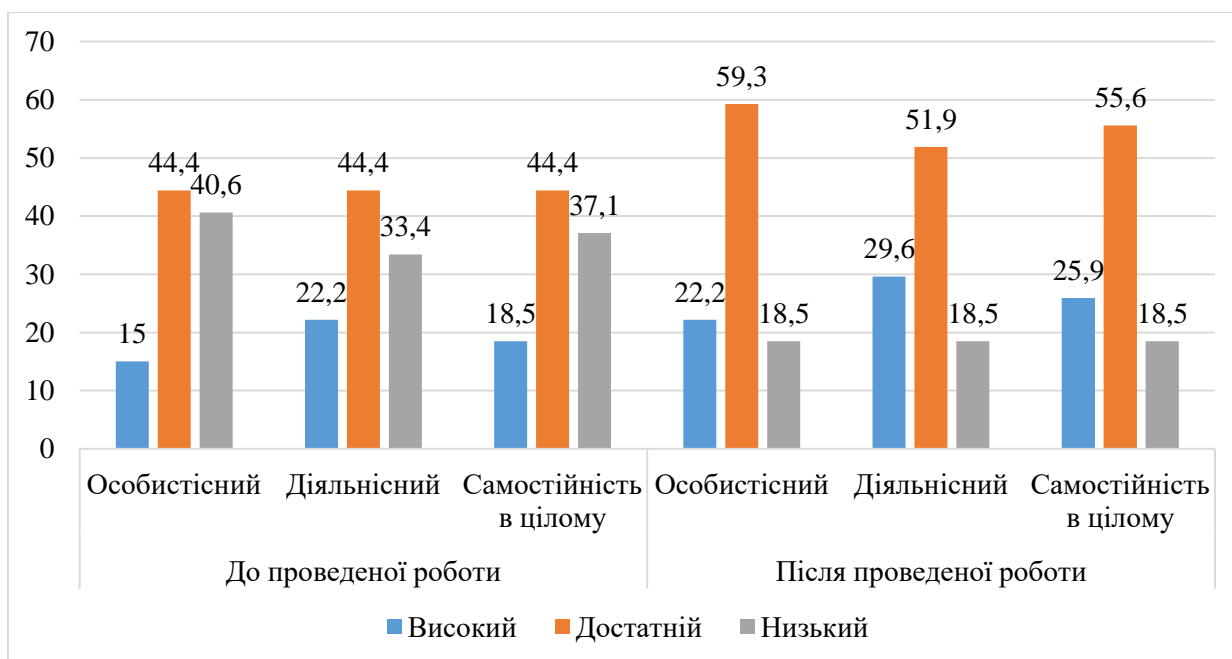
Рис. 3.2. Рівні сформованості діяльнісного критерію розвитку самостійності старших дошкільників досліджуваної групи

Загальний рівень розвитку самостійності старших дошкільників також мав тенденцію до покращення: високий рівень збільшився на 2 особи або на 7,4%, достатній – на 3 особи або на 11,2%, а низький зменшився на 5 осіб або на 18,6% (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Рівні сформованості загального рівня розвитку самостійності старших дошкільників досліджуваної групи

Порівняння результатів до та після проведеної роботи з розвитку самостійності наведені на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Порівняння результатів проведеної серії занять з використанням операційних карт

Таким чином, використання операційних карт у процесі виготовлення м'якої іграшки можна вважати ефективним засобом підвищення рівня самостійності старших дошкільників.

Висновки до розділу 3

З метою підвищення рівня самостійності старших дошкільників у даному дослідженні нами запропоновано використання операційних карт. На нашу думку, це дозволить покращити рівень організованості та самостійності дошкільників. У якості практичного інструментарію використання операційних карт запропоновано виготовлення м'якої іграшки.

Використання операційних карт на заняттях з художньої праці дозволяє дітям осмислити весь обсяг виконуваної роботи, а також уявити собі послідовність операцій, які потрібно буде виконати для досягнення результату – готового виробу. Крім того це дозволяє дітям на кожному операційному етапі наочно порівнювати власні результати із шаблоном, зображеним на картці, роблячи висновки про успішність виконуваного завдання.

Розвиток навичок самостійності дошкільників при використанні операційних карт поєднується з розвитком пам'яті та уваги, що також є немаловажним аспектом успішності навчально-виховного процесу. Спочатку вихователь проводить інструктаж та за допомогою картки пояснює зміст та послідовність всього процесу виготовлення виробу. Завдання дітей – уважно слухати та запам'ятовувати ці етапи, а потім самостійно відтворювати у власних виробках.

Варто також відмітити, що інструктаж, проведений у формі бесіди, не потребує закріплення. Діти у процесі спілкування краще запам'ятовують всі операції та краще відтворюють їх у своїх виробках.

Для подальшого розвитку навичок самостійності старших дошкільників нами запропоновано провести серію із трьох занять з виготовлення м'якої іграшки-помпона дітьми досліджуваної групи.

На першому занятті було запропоновано виготовити основу – помпон із ниток – у якості тіла майбутньої іграшки – зайця.

На другому занятті діти виготовляли деталі іграшки, які наклеюються на помпон: вуха, лапки, очі, вуса, ротик.

На третьому занятті діти збирали іграшку.

Під час трьох проведених занять ми спостерігали за дітьми, щоб визначити їх рівень самостійності при виготовленні іграшки на основі тих же критеріїв та показників, які були використані для діагностики рівнів самостійності у другому розділі даного дослідження: особистісного та діяльнісного.

Отже, за результатами розроблених заходів можна побачити, що у розрізі особистісного критерію розвитку самостійності старших дошкільників відбулося зростання високого рівня на 2 особи або на 7,2%, достатнього рівня – на 4 особи або на 14,9%. При цьому низький рівень розвитку самостійності було зменшено на 6 осіб або на 22,1%.

У розрізі діяльнісного критерію відбулися наступні позитивні зрушення: високий рівень виріс на 2 дитини або на 7,4%, достатній рівень – аналогічно,

при цьому низький рівень зменшився на 4 дитини або на 14,9%.

Загальний рівень розвитку самостійності старших дошкільників також мав тенденцію до покращення: високий рівень збільшився на 2 особи або на 7,4%, достатній – на 3 особи або на 11,2%, а низький зменшився на 5 осіб або на 18,6%.

Таким чином, використання операційних карт у процесі виготовлення м'якої іграшки можна вважати ефективним засобом підвищення рівня самостійності старших дошкільників.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна сформулювати наступні висновки.

У першому розділі даного дослідження визначено теоретичні засади сутності поняття «самостійність» особистості, а також визначено основні особливості формування навичок самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

Проведений критичний аналіз наукових праць щодо сутності поняття «самостійність» показав, що феномен самостійності є досить розповсюдженим у різних як вітчизняних, так і зарубіжних концепціях особистості. При цьому сутність самостійності розглядається дослідниками з двох основних позицій:

1) як вольова властивість особистості, що передбачає здатність планувати, регулювати систематизувати та активно здійснювати свою діяльність без допомоги ззовні та постійного нагляду, нагадування та координації;

2) як узагальнена властивість особистості, що проявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці й почутті власної відповідальності за свою діяльність і поведінку.

Науковці поєднують воедино три взаємопов'язані якості особистості – самостійність, відповідальність та ініціативність – визначаючи їх неодмінними умовами саморозвитку, що тією чи іншою мірою проявляються навіть у немовлят.

Також дослідники відзначають перші свідомі прояви самостійності ще у дошкільному віці, коли ми чуємо від дитини перші «Я сам!» та бажання робити щось без допомоги дорослих.

Більш розвинене та свідоме почуття самостійності, на думку дослідників, розвивається уже в підлітковому віці.

Таким чином, нами було визначено, що самостійність як психологічна категорія виступає одним з важливих показників сформованості особистості,

формування якої починається ще у дошкільному віці.

Дослідження також показало, що розвиток пізнавальної самостійності дітей буде більш ефективнішим, якщо починати активно здійснювати його ще у старшому дошкільному віці. Це допоможе дитини в подальшому виробляти чіткі судження, приймати відповідні рішення, ініціювати підтримку й допомогу іншому, покладати на себе відповідальність за результати спільної діяльності.

У той же час, недостатня увага до питань розвитку навичок самостійності у дошкільному віці з боку як вихователів, так і батьків може негативно позначитися на взаємовідносинах дитини з однолітками і дорослими, а також на її фізичному та інтелектуальному розвитку.

Науковці схожі в тому, що самостійність дитини починає активно проявлятися уже на кінець раннього віку, стаючи відносно стійким утворенням, хоча і носить здебільшого епізодичний характер. Проте, лише починаючи з передшкільного віку, вона набуває ознак системності та позиціонується дослідниками як особлива особистісна якість на рівні, характерному для даного віку.

Кожному із етапів передшкільного віку дитини (молодший, середній та старший) властиві свої прояви у неї самостійності. У даному дослідженні здійснено їх поетапний аналіз з урахуванням новоутворень кожного віку.

На етапі молодшого дошкільного віку особливостями формування навичок самостійності дитини визначено наступні:

- дитині потрібна відповідна мотивація – самостійність властива їй лише на рівні наміру, тому дитину потрібно заохотити та підтримати, похвалити за отримані результати;
- дитина має усвідомлювати необхідність виконання певних дій – має переважати здатність здійснювати доцільні дії, які призводять до бажаного результату і досягнення мети;
- дитина має контролювати свої дії – вона має уміти співвідносити результат діяльності з наміром.

На етапі середнього дошкільного віку формування навичок самостійності тісно пов'язане із проявами дитячого самообслуговування. На думку багатьох дослідників, це найважливіший період для формування операціональних можливостей дитини в різних ситуаціях її життєдіяльності. У цьому віці бажання бути самостійним виражається не тільки в пропонованих дорослим формах, але і в наполегливому прагненні вчинити так, а не інакше. Дитина відчуває себе джерелом своєї волі.

На етапі старшого дошкільного віку самостійність визначається як один із ключових показників прояву пізнавальної активності. Дитина може самостійно сформулювати пізнавальне завдання, обрати засоби та інструменти для його вирішення, скласти план вирішення, усвідомити необхідність перевірки результатів. Саме через наявність у дитини пізнавального інтересу до справи вона спроможна на довготривале та стійке зосередження уваги.

У другому розділі даного дослідження було здійснено аналіз державних освітніх програм та передового педагогічного досвіду щодо формування навичок самостійності у дітей старшого дошкільного віку. Досліджуючи сучасні зміни у стратегії розвитку національної системи дошкільної освіти, послуговуємося вмістом Базового компоненту дошкільної освіти [39]. Зміст даного нормативного документу спрямовано використання компетентнісного підходу до виховання життєво важливих якостей дошкільника, однією з яких є саме самостійність. У компоненті наголошено, що дошкільник має бути здатен поводитися самостійно й конструктивно в різних життєвих ситуаціях (звичайно, у міру свого віку).

Окрім Базового компоненту, виховання самостійності як базової якості особистості старшого дошкільника в межах компетентнісно орієнтованої освіти, постає одним із першорядних завдань, що висуваються перед закладами дошкільної освіти сучасними освітніми програми для дітей передшкільного віку («Впевнений старт» [36], «Дитина в дошкільні роки» [25], «Дитина» [33], «Світ дитинства» [5], «Я у світі» [22], «Соняшник» [18],

«Українське дошкілля» [2] та ін.

Автори наведених програм єдині в тому, що у дітей старшого дошкільного віку є всі можливості періоду старшого дошкільного віку дитинства у процесі становлення самостійності як базової якості. При цьому ними також відзначається необхідність підтримання перших виявів самостійності ще на етапі раннього віку.

У результаті дослідження передового педагогічного досвіду з формування самостійності у старших дошкільників було вивчено наукові результати М. Савченко, отримані у результаті опитування 150 вихователів та методистів Харківської та Донецької областей. Таки чином, можемо констатувати, що в цілому у вихователів немає чіткої єдності щодо сутності та особливостей формування самостійності у старших дошкільників, проте вони більш узгоджені у методах, засобах та умовах такого виховання.

У доповнення до проаналізованого педагогічного досвіду нами було досліджено практику формування навичок самостійності у дітей старшого дошкільного віку в умовах КЗ Болтишського ЗДО «Ромашка».

Для дослідження було обрано старшу групу у кількості 27 дітей.

Для об'єктивної оцінки рівнів самостійності дітей досліджуваної групи основоположним було обрано метод спостереження. У процесі проведення спостереження ми дотримувалися наступних принципів: об'єктивності, систематичності, гуманістичної спрямованості, урахування вікових особливостей дитини та ін. Спостереження тривало з травня по вересень 2021 року включно.

Використовувалося стандартизоване спостереження за проявами самостійності дитини у ігровій діяльності, під час організації навчальних занять, прогулянок тощо.

Було сформовано два критерії для оцінки: особистісний та діяльнісний.

У розрізі особистісного критерію було обґрунтовано наступні показники: самостійність під час занять з художньої праці, трудової діяльності; самостійність під час ігрової діяльності; самостійність на

прогулянці. У розрізі діяльнісного критерію: ініціативність та оперативність; відповідальність за власні погляди та вчинки; наполегливість у досягненні результатів. Для кожного з показників також було обґрунтовано рівні сформованості показників (високий – В, достатній – Д, низький – Н).

У процесі спостереження дітям було запропоновано виконання низки ігрових завдань, при виконанні яких нами оцінювались сформовані показники за встановленими рівнями.

Результати дослідження показали, що у розрізі особистісного критерію високий рівень його сформованості мають тільки 4 дитини із 27, що становить 15% загальної кількості досліджуваних дітей, достатній рівень спостерігається у 44,4% дітей (12 дітей), а низький – у 40,6% (11 дітей).

У розрізі діяльнісного критерію результати спостереження виявилися наступними: високий рівень сформовано у 6 дітей (22,2%), достатній – у 12 дітей (44,4%), а низький – у 9 дітей (33,4%).

У розрізі загального рівня самостійності результати спостереження виявилися наступними: високий рівень сформовано у 5 дітей (18,5%), достатній – у 12 дітей (44,4%), а низький – у 10 дітей (37,1%).

З метою підвищення рівня самостійності старших дошкільників у даному дослідженні нами запропоновано використання операційних карт. На нашу думку, це дозволить покращити рівень організованості та самостійності дошкільників. У якості практичного інструментарію використання операційних карт запропоновано виготовлення м'якої іграшки.

Використання операційних карт на заняттях з художньої праці дозволяє дітям осмислити весь обсяг виконуваної роботи, а також уявити собі послідовність операцій, які потрібно буде виконати для досягнення результату – готового виробу. Крім того це дозволяє дітям на кожному операційному етапі наочно порівнювати власні результати із шаблоном, зображеним на картці, роблячи висновки про успішність виконуваного завдання.

Розвиток навичок самостійності дошкільників при використанні операційних карт поєднується з розвитком пам'яті та уваги, що також є

немаловажним аспектом успішності навчально-виховного процесу. Спочатку вихователь проводить інструктаж та за допомогою картки пояснює зміст та послідовність всього процесу виготовлення виробу. Завдання дітей – уважно слухати та запам'ятовувати ці етапи, а потім самостійно відтворювати у власних výroбах.

Варто також відмітити, що інструктаж, проведений у формі бесіди, не потребує закріплення. Діти у процесі спілкування краще запам'ятовують всі операції та краще відтворюють їх у своїх výroбах.

Для подальшого розвитку навичок самостійності старших дошкільників нами запропоновано провести серію із трьох занять з виготовлення м'якої іграшки-помпона дітьми досліджуваної групи.

На першому занятті було запропоновано виготовити основу – помпон із ниток – у якості тіла майбутньої іграшки – зайця.

На другому занятті діти виготовляли деталі іграшки, які наклеюються на помпон: вуха, лапки, очі, вуса, ротик.

На третьому занятті діти збирали іграшку.

Під час трьох проведених занять ми спостерігали за дітьми, щоб визначити їх рівень самостійності при виготовленні іграшки на основі тих же критеріїв та показників, які були використані для діагностики рівнів самостійності у другому розділі даного дослідження: особистісного та діяльнісного.

Отже, за результатами розроблених заходів можна побачити, що у розрізі особистісного критерію розвитку самостійності старших дошкільників відбулося зростання високого рівня на 2 особи або на 7,2%, достатнього рівня – на 4 особи або на 14,9%. При цьому низький рівень розвитку самостійності було зменшено на 6 осіб або на 22,1%.

У розрізі діяльнісного критерію відбулися наступні позитивні зрушення: високий рівень виріс на 2 дитини або на 7,4%, достатній рівень – аналогічно, при цьому низький рівень зменшився на 4 дитини або на 14,9%.

Загальний рівень розвитку самостійності старших дошкільників також

мав тенденцію до покращення: високий рівень збільшився на 2 особи або на 7,4%, достатній – на 3 особи або на 11,2%, а низький зменшився на 5 осіб або на 18,6%.

Таким чином, використання операційних карт у процесі виготовлення м'якої іграшки можна вважати ефективним засобом підвищення рівня самостійності старших дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан О. І. Навчаємо розповідати за ілюстраціями (старший дошкільний вік): Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 160 с.
2. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 264 с.
3. Білоуско Л. Формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку за допомогою засобів наочності (моделей). *Рідна школа*. 2002. №7. С. 45-48.
4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводідактика: теорія и практика навчання дітей рідної мови: Підручник/за ред. А.М. Богуш.- К .: Вища школа, 2007. 542 с.
5. Богуш А. М. Комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів «Світ дитинства». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 201 с.
6. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. К.: Українська Видавнича Спілка, 1997. 441 с.
7. Венгер Л. А. Развитие познавательных способностей в процессе дошкольного воспитания. Москва : Педагогика, 1986. 224 с.
8. Венгер Л.А. Развитие познавательных способностей в процессе дошкольного воспитания. М.: Просвящение, 1986. – 174 с.
9. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6 т. Педагогика. Москва, 1984. Т.4: Детская психология. 432 с.
10. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Минск : АСТ, Харвест, 1998. 800 с.
11. Гуріна З. В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2007.

12. Давыдова Т.Г., Ввозная В.М. Использование опорных схем в работе с детьми. Справочник старшего воспитателя дошкольного учреждения № 1, 2008.
13. Демидова Ю. О. Будівельний матеріал як засіб пізнавального розвитку особистості дошкільника. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер.: Педагогічні науки. 2014. № 24. С. 106-111.
14. Державні санітарні правила і норми безпеки іграшок та ігор для здоров'я дітей : [прийнятий 30 груд. 1998 р.] // Держав. санітарно-епідеміологіч. служба України, Мін-во охорони здоров'я України. – (Державні санітарні правила і норми ДСанПН 5.5. 6012-98 № 12).
15. Елисеєва З. В. Педагогические условия воспитания самостоятельности у детей раннего возраста в семье: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Моск. гос. пед. инт им. В. И. Ленина. Москва, 1988. 16 с.
16. Запорожец А. В. Избранные психологические труды : В 2-х т. Т. 1. Психологическое развитие ребенка. Москва : Педагогика, 1986. 320 с.
17. Кадемія М. Ю., Сисоєва О. А. Інтерактивні засоби навчання: навчально-методичний посібник. Вінниця: Планер, 2010. 217с.
18. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль: Мандрівець, 2017. 144 с.
19. Карнаухова Я. Б. Розвиток зв'язного мовлення методом ізографії моделювання у дітей молодшого шкільного віку з ОНР. *Логопедія*. 2011. № 1. С. 63 - 65.
20. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. Т.1. М.: Педагогика, 1982. 653 с.
21. Кононко О. Духовність, душевність, моральність. *Дошкільне виховання*. 2004. № 4. С. 4-5.

22. Кононко О. Л. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2-х ч. Ч.ІІ. Від трьох до шести (семи) років. Київ: ТОВ МЦФЕР-Україна, 2019. 452 с.
23. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В. Б., 2020. 44 с.
24. Кравченя Е.М. Технічні засоби навчання в школі. Уч. посібник / Е.М. Кравченя. Мн. ТетраСистемс, 2005.
25. Крутій К. Л. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2016. 160 с.
26. Крутій К.Л. Використання схем – моделей у лексико – граматичній роботі: Навч.-метод. посіб. Львів. 2007р.
27. Кулагина И. Ю., Коллюцкий В. Н. Возрастная психология: полный жизненный цикл развития человека :учеб пособ. для ВУЗов. Москва, 2002. 468 с. 50.
28. Ладивір С. О. Активність на занятті. *Дошкільне виховання*. 1992. №8. С. 10 11.
29. Лісовець О. В. особливості становлення і розвитку самостійності дитини у дошкільному віці. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 28-34.
30. Максимюк С .П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2009. 670 с.
31. Миколаєнко А. Є. Використання технологічних карток-завдань на уроках трудового навчання. URL : http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Pedagogica/23770.doc.htm
32. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития : учеб. для студ. высш. учеб. заведений, обуч. по спец. «Педагогика и психология», «Социальная педагогика», «Педагогика». 12-е изд., стер. Москва: Академия, 2009. 638 с.
33. Огнев'юк В. О. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина». Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка. 2020. 304 с.

34. Павлюк М. М. Самостійність майбутніх фахівців: витоки становлення та перспективи цілеспрямованого розвитку. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Вип. 6. № 9. С. 37-44.
35. Петровский В. А. Психология неадаптивной активности : Российский открытый ун-т. Москва : ТОО «Горбунок», 1992. 80 с.
36. Піроженко Т. О. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». / Н. В. Гавриш, Т. О. Піроженко, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук, О. С. Рогозянський. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 104 с.
37. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов. Москва: Академия, 2000. 184 с.
38. Про дошкільну освіту: Закон України № 2628-III від 11.07.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
39. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти). Наказ МОН України № 33 від 12.01.2021 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01 /Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
40. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ МОН України № 641 від 16.06.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
41. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
42. Про освіту. Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
43. Про охорону дитинства. Закон України № 2402-III від 26.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

44. Про права дитини. Конвенція ООН від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
45. Прыгин Г. С. Психология самостоятельности: монография. Ижевск, Набережные Челны: Изд-во Института управления, 2009. 408 с.
46. Пташко І. П., Коломоєць Т. Г. Розвиток самостійності старших дошкільників на заняттях з художньої праці засобом операційних карт. MODERN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC RESEARCH DEVELOPMENT: матеріали міжн. науко-практ. конф. (м. Чикаго, США, 7-9 липня 2021 р.). Чикаго, 2021. С. 423-428.
47. Разина Н. В. Психологическое содержание кризиса трех лет: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Москва, 2002.
48. Рупперт Франц. Травма, связь и семейные расстановки. Понять и исцелить душевные раны. Москва : Институт консультирования и системных решений, 2010. 272 с.
49. Савченко М. В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.08. ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ. 2014. 255 с.
50. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.
51. Сидоренко Е. В. Мотивационный тренинг. Санкт-Петербург: Речь, 2000. 234 с.
52. Сперанская Г. Л., Ледник И. А. Развитие речи дошкольников с использованием сюжетной видеозаписи : метод. пособие. Санкт-Петербург: Речь, 2007. 208 с.
53. Старченко В. Логіко-математичний аспект дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2005. №7. С. 19 -21.
54. Тимчина Н. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у початковій школі: переваги та недоліки. Завуч (Шк. світ). 2011. №15. Вкладка. С . 10-12.

55. Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж. Противозависимость: бегство от близости; пер. с англ. Е. Бабенко, Г. Смолин. Каменец-Подольский : Аксиома, 2009. 238 с.
56. Удіна О. М. Виховання самостійності дошкільників в образотворчій діяльності (на матеріалі аплікації): дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 25 с.
57. Циринг Д. А. Самостоятельность и беспомощность у студентов высших учебных заведений. *Высшее образование сегодня*. 2008. № 6. С.48-50.
58. Эльконин Д. Б. Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 4-е изд., стер. Москва: Издательский центр «Академия», 2007. 384 с.
59. Эриксон Э. Детство и общество. Теория развития личности. 2-е изд. 1963. 448 с.
60. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.
61. Deci E. L., Ryan R. M. A motivational approach to self : Integration in personality. *Nebraska Symposium on Motivation*. 1991. Vol. 38. Perspectives on motivation / [ed. R. Dienstbier]. Lincoln : University of Nebraska Press, P. 237-288.

Додаток А

Старша група КЗ Болтишський ЗДО «Ромашка»

1.	Єгор	24.02.2015
2.	Мурат	04.04.2015
3.	Дар'я	03.03.2014
4.	Даніїл	23.12.2014
5.	Роман	07.05.2015
6.	Сергій	22.12.2014
7.	Діана	14.05.2015
8.	Ярослава	02.07.2015
9.	Іван	20.09.2014
10.	Ігор	04.07.2015
11.	Анастасія	02.12.2015
12.	Валерія	27.09.2014
13.	Вероніка	29.06.2015
14.	Катерина	16.04.2015
15.	Ілона	20.11.2014
16.	Уляна	14.07.2015
17.	Єва	03.08.2015
18.	Дмитро	29.09.2014
19.	Володимир	01.02.2015
20.	Мар'яна	01.08.2015
21.	Максим	27.08.2015
22.	Кіра	31.07.2015
23.	Захар	15.10.2014
24.	Артемій	26.02.2015
25.	Ірина	22.03.2015
26.	Злата	27.09.2014
27.	Артем	31.03.2015

Додаток Б

Завдання для діагностики рівнів сформованості самостійності у старших дошкільників

(Джерело:

<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/605/1/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.pdf>)

Завдання «Обери собі бейдж».

Мета: визначити рівень вияву активності дітей у реалізації ролі, спрямованості на активізацію партнерів у сюжетно-рольовій грі.

Матеріал: бейджі із зображенням ролей до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина».

Процедура спостереження: вихователь пропонує підгрупі дітей пограти в сюжетно-рольову гру «Магазин» («Лікарня», «Родина») і дає їм кошик з бейджиками, на яких зображено ролі відповідно до теми гри. Пропозиція: «Кожен може обрати собі бейдж, який схоче, але тоді у грі він має виконувати роль, позначену на цьому бейджі». Діти мають розподілити ролі на основі обраних бейджів. Після цього дошкільники можуть розпочати гру.

Вихователь слідкує за самостійним розподілом ролей за допомогою бейджів, висловленнями дітей щодо вибору ролі собі, пропозиціями обрати роль іншим. У процесі гри фіксується бажання кожної дитини діяти відповідно до обраної ролі: діє за вимогою інших, активно діє сама, активізує інших учасників гри, спрямовує рольові відносини партнерів по грі.

Завдання «Давай пограємо».

Мета: визначити рівень вияву дитиною незалежності під час визначення задуму сюжетно-рольової гри, орієнтацію на узгодження власного задуму з партнерами у грі.

Матеріал: бейджі із зображенням ролей до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина».

Процедура спостереження: завдання пропонується під час розподілу дітьми ролей на основі бейджів за сюжетно-рольовими іграми. Вихователь звертається до учасників гри із запитанням: «Як будете грати?». Аналізуються пропозиції дітей щодо задуму гри, орієнтація на бажання партнерів, прийняття задуму інших, висловлення власних пропозицій.

Далі кожному з учасників гри пропонуються такі запитання: «Що ти будеш робити? Що тобі для цього потрібно?» Аналізується орієнтація дитини а прийнятий партнерами задум, доповнення його власними пропозиціями, орієнтація на власну, незалежну лінію поведінки у грі.

У процесі гри вихователь слідкує за діями дітей: узгоджує власний задум з іншими; продовжує діяти згідно з власним задумом; змінює власний задум, орієнтуючись на інших; орієнтується на задуми інших, діє за їх прикладом.

Завдання «Правила поведінки у грі».

Мета: визначити рівень розуміння дитиною відповідальності за дотримання правил поведінки у грі, їх прийняття та дотримання у процесі гри.

Матеріал: бейджі із зображенням ролей до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина».

Процедура спостереження: завдання вводиться після розподілу дітьми ролей відповідно до бейджів, визначення задуму гри. Вихователь звертається до дітей: «У кожного з вас є бейдж, але є правила гри, за якими він може бути у вас. Порушуючи ці правила, ви позбавляєтеся бейджа й виходите з гри. Це три правила: 1) не перебивати один одного під час гри; 2) не сваритися; 3) не відбитати атрибути та іграшки в тих, з ким граєте».

У процесі гри вихователь фіксує дотримання кожною дитиною встановлених правил поведінки, порушення правил і реакцію інших учасників гри на цей факт; аналізує висловлення дітей щодо прийняття правил та дотримання їх іншими, пропозиції ввести додаткові правила поведінки.

Завдання «Нові іграшки».

Мета: визначити рівень вияву обізнаності дитини з ігровими ролями та змістом гри, уміння вступати в рольову взаємодію.

Матеріал: нові ігрові набори з атрибутами до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина»; бейджі із зображенням ролей на них.

Процедура спостереження: вихователь пропонує підгрупі дітей пограти в сюжетно-рольову гру «Магазин» («Лікарня», «Родина») і дає їм один з нових наборів з атрибутами відповідно до теми гри. Поруч з ігровим місцем розкладаються бейджі для гри, але користуватися ними діти можуть за бажанням. Вихователь не висловлює пропозицій щодо їх використання.

Вихователь аналізує процес розподілу дітьми ролей, використання з цією метою бейджів з їх зображенням, визначення ролі новим атрибутом. Кожній дитині пропонуються уточнювальні запитання: «Ким ти будеш у грі?», «А що ти маєш робити?».

Фіксується входження дітьми в роль, наявність рольового мовлення, ігрових та позаігрових стосунків у процесі розгортання сюжету гри.

Завдання «Навчи Пізнайко грати».

Мета: визначити рівень вияву операційональності дитини у виконанні ігрових дій, їх відповідності ролі.

Матеріал: ігрові набори з атрибутами до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина»; бейджі із зображенням ролей на них; іграшка Пізнайко.

Процедура спостереження: завдання вводиться після розподілу дітьми ролей, визначення сюжету гри. Вихователь звертається до дітей, тримаючи ляльку Пізнайко, зі словами: «Діти, до нас завітав Пізнайко. Він побачив, як ви граєте. Йому стало дуже цікаво, як грати в цю гру. Навчіть його». Він пропонує ляльку всім дітям по черзі і просить показати, що буде робити

учасник гри відповідно до своєї ролі. Наприклад: «Ти обрав роль покупця, як позначено на бейджі. А що ти маєш робити? Покажи».

Аналізується послідовність ігрових дій, їх різноманітність, підпорядкування змісту гри, узгодження з партнерами по грі.

Завдання «Продовж гру».

Мета: визначити рівень вияву обізнаності дитини про роль та зміст гри, уміння вступати в рольову взаємодію.

Матеріал: ігрові набори з атрибутами до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина»; бейджі із зображенням ролей на них.

Процедура спостереження: вихователь у процесі гри співвідносить отримані на її початку відповіді дітей про те, як вони будуть грати, з ігровими діями дітей. Фіксується спрямованість дитини на задуманий результат, залежність результату від партнерів по грі, узгодження з ними власних прагнень у грі.

Наприкінці гри вихователь ставить кожній дитині запитання: «Сподобалась гра? Чи будете завтра знову в неї грати? Що будете робити?». Фіксується вміння дитини планувати майбутній результат гри, пропозиції щодо розширення сюжету, уведення нових ігрових ліній.

Додаток В.1

ПЛАН-КОНСПЕКТ № 1
з виготовлення м'якої іграшки-помпона
на занятті з художньої праці
(ВИГОТОВЛЕННЯ ПОМПОНА)

(Складено за матеріалам із джерела: <http://navigator.rv.ua/wp-content/uploads/2018/10/Tehnologiya-vygotovlennya-myakoyi-igrashky.pdf>)

Мета: *навчальна* - Формування поняття про об'ємну іграшку;
 - забезпечення засвоєння технології виготовлення помпона;
розвиваюча - розвиток моторних навичок, координації та швидкості рухів під час виготовлення помпона;
виховна - виховання культури праці та любові до праці.

Матеріально-технічне оснащення уроку: зразки, ескізи, фотографії іграшок, таблиця «Виготовлення помпона», інструкційна карта «Виготовлення помпона».

Інструменти та матеріали: картон, ножиці, простий олівець, гумка, пряжа вовняна або синтетична, товста голка №7 або №8.

Основні поняття: помпон, викрійка, куля.

Структура заняття.

1. Організаційно-підготовчий етап –1 хв
2. Актуалізація опорних знань та умінь –3 хв
3. Мотивація навчальної діяльності –1 хв
4. Оголошення, подавання теми заняття –1 хв
5. Повідомлення очікуваних навчальних результатів –2 хв
6. Вивчення нового матеріалу –8 хв
7. Осмислення дітьми нового матеріалу –2 хв
8. Формування умінь та навичок. Практична робота –12 хв
9. Підведення підсумків –4 хв
10. Рефлексія –3 хв
11. Прибирання робочого місця –1 хв

Хід заняття

1. Організаційно-підготовчий етап

1. готовність дітей до заняття;
2. підготовка робочих місць.

2. Актуалізація опорних знань та умінь

- Що вам відомо про іграшку?
- Які є види сучасних іграшок?
- Чи доводилося вам бачити старовинні іграшки?

-Чи доводилося вам чути назви «Леся» чи «Ляля»?

3. Мотивація навчальної діяльності

Сьогодні ми почнемо виготовляти об'ємну іграшку на основі помпонів. Для цього потрібно знати технологію виготовлення помпона.

4. Оголошення , подавання теми та мети заняття

Об'ємна іграшка на основі помпона. Технологія виготовлення помпона.

5. Повідомлення очікуваних навчальних результатів для дітей:

* **діти повинні знати:** технологію виготовлення помпона, правила безпечної праці при роботі з ножицями, правила організації робочого місця.

* **діти повинні вміти:** виготовляти помпон, організувати робоче місце, дотримуватись правил безпечної праці та санітарно-гігієнічних вимог.

6. Вивчення нового матеріалу

6.1. Розповідь вихователя. *(Історія виникнення ляльки)*

6.2. Бесіда вихователя.

-Яку роль відіграє іграшка у вашому житті?

Іграшка постійний супутник нашого життя. Вона знайомить нас із навколишнім світом, пробуджує думку, фантазію, виховує почуття. І навіть коли діти стають підлітками, вони з радістю беруться за виготовлення іграшки, щоб створити свою іграшку-мрію. Такою лялькою можуть бути об'ємні іграшки на основі помпонів. Не беріться одразу за складну роботу. Починайте з найпростіших іграшок. По-перше, у вас виробляться певні навички, без яких не зробити складної іграшки, а по-друге, ви не розчаруетесь, якщо одразу щось не буде виходити. І ми також не будемо спочатку братися за складну роботу по виготовленню іграшок. Отже, почнемо з простого.

6.3. Демонстрація іграшок, виготовлених на основі помпонів.

-З якого матеріалу виготовлені іграшки?

-Яку форму вони мають? *(Форму кулі)*

-Що мають іграшки спільного та чим відрізняються один від одного?

-Які ви бачите деталі оздоблення у іграшок?

- На основі чого зроблені іграшки? (*На основі помпона*)
- Що таке помпон?
- На що він схожий? (*На кулю*)
- Чи є у нього об'єм?
- Чи доводилося вам бачити або виготовляти іграшки на основі помпонів?

-Як будуть називатися такі іграшки? (*Об'ємні*).

-З якого матеріалу робиться помпон?

6.4. Ознайомлення дітей з інструментами та матеріалами.

Для роботи нам потрібні такі матеріали: пряжа вовняна або синтетична, картон, кружечки з картону для помпонів (2 шт.), а також інструменти: простий олівець, гумка, ножиці, голка №7 або №8 («циганка»).

6.5. Організація робочого місця, санітарно-гігієнічні вимоги, безпека праці.

Повторити правила безпечної праці при виконанні ручних робіт.

7. Осмислення дітьми нового матеріалу

-Коли виникли перші ляльки?

-Що означає слово «Лялька»?

-З якого матеріалу у давнину виготовляли ляльки?

-Що таке помпон?

-З якого матеріалу виготовляють пухнасті кульки або помпони?

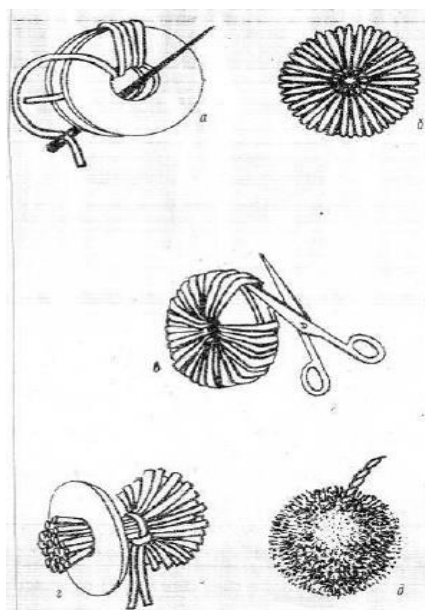
8.Формування умінь та навичок

Практична робота

Виготовлення помпона

Аналіз завдань практичної роботи.

Розглянути інструкційну карту «Виготовлення помпона».

- Показ виконання операцій вихователем.
- Забезпечення дітей необхідними інструментами та матеріалами.
- Безпека праці під час виконання роботи з ножицями та голкою.
- Самостійне виконання завдань практичної роботи.
- Контроль вихователя з метою виявлення недоліків у знаннях та уміннях дітей.
- Поточний інструктаж (індивідуальний та груповий).
- Самоконтроль та взаємоконтроль дітей.

9. Підведення підсумків заняття:

- а) демонстрація кращих робіт;
- б) аналіз допущених помилок та шляхи їх усунення;
- в) оцінювання практичної роботи, мотивування оцінок.

10. Рефлексія

-Про що ви дізналися на занятті?

-Що навчилися робити?

-Де ще можна застосувати помпон? *(При виготовленні українських костюмів, пончо, кептариків, оздобленні одягу тощо)*

11. Домашнє завдання:

1) Закінчити виготовлення помпона. Надати йому форму пухнастої кульки, підстригти нитки так, щоб всі ворсинки помпона були однакової довжини;

2) Підготувати картон, простий олівець, альбомні листки, гумку, лінійку;

12. Прибирання робочого місця

Додаток В.2

ПЛАН-КОНСПЕКТ № 2
з виготовлення м'якої іграшки-помпона
на занятті з художньої праці
(ВИГОТОВЛЕННЯ ВУСІВ, ОЧЕЙ ТА ВУХ, КАПЕЛЮХА)

(Складено за матеріалам із джерела: <http://navigator.rv.ua/wp-content/uploads/2018/10/Tehnologiya-vygotovlennya-myakoyi-igrashky.pdf>)

Тема: *Технологія виготовлення деталей для об'ємної іграшки.*

Практична робота: Виготовлення елементів оздоблення для іграшки.

Мета: *навчальна*-Формування поняття про симетричне та асиметричне розташування деталей іграшки;

-забезпечення засвоєння технології виготовлення деталей для іграшки;
розвиваюча –розвиток моторних навичок -точності рухів, їх швидкості, сили, координації; окоміру;

виховна-виховання охайності під час виготовлення деталей іграшки, бережливого ставлення до конструкційних матеріалів.

Матеріально-технічне оснащення уроку: ескізи іграшок, викрійки деталей для різних іграшок на основі помпона, зразки іграшок, інструкційні картки: «Правила розкроювання парних деталей у іграшках», «Форми очей у іграшок», «Форми носів у іграшок»

Інструменти та матеріали: олівець, гелеві ручки для оформлення очей, кольоровий папір та картон, яскраві клаптики тканини, пряжа, клей ПВА, щіточка, ножиці.

Основні поняття: симетрія, асиметрія, парні і непарні деталі, вісь симетрії, капелюх, міні-помпон, циліндр.

Структура заняття

1. Організаційно-підготовчий етап –1 хв
2. Повторення вивченого матеріалу –3 хв
2. Актуалізація опорних знань та вмій –1хв
3. Мотивація навчальної діяльності –1 хв
4. Оголошення, подавання теми заняття –1 хв
5. Повідомлення очікуваних навчальних результатів –2 хв.
6. Вивчення нового матеріалу – 8 хв
7. Осмислення дітьми нового матеріалу –1 хв
8. Практична робота –14 хв
9. Підведення підсумків уроку –3 хв
10. Рефлексія –2 хв
11. Домашнє завдання –2 хв
12. Прибирання робочого місця –1хв

Хід заняття

- 1. Організаційно-підготовчий етап**

- готовність дітей до заняття;
- підготовка робочих місць.

2. Повторення вивченого матеріалу

Фронтальне опитування:

- а) Як виготовляється помпон?
- б) Яку іграшку ви обрали для виготовлення?
- в) Як можна змінювати розміри деталей іграшки?
- г) Які іграшки вам доводилося бачити в торгівельній мережі?
- д) Як називаються іграшки, які виготовлені з текстильних матеріалів?

3. Актуалізація опорних знань та умінь (чуттєвого досвіду)

-Які деталі потрібні для оформлення іграшки? (*Берет, міні-помпон, капелюх, щічки, ніс, очі, вуха, язичок, лапки, ручки, ніжки*)

4. Мотивація навчальної діяльності

Для того щоб створити іграшку, потрібно уміти виготовляти деталі з різних конструкційних матеріалів, знати властивості цих матеріалів. Цим ми займемося сьогодні.

5. Оголошення, подавання теми заняття

Технологія виготовлення деталей для об'ємної іграшки.

6. Повідомлення очікуваних навчальних результатів:

* *діти повинні знати*: правила викроювання парних деталей, безпечні прийоми роботи при виконанні ручних робіт;

* *діти повинні вміти*: уміти виготовляти з різних конструкційних матеріалів парні та непарні деталі для іграшки, економно використовувати матеріали, організовувати робоче місце, дотримуватися правил безпечної праці та санітарно-гігієнічних вимог.

7. Вивчення нового матеріалу

7.1. Вступна бесіда вихователя.

-Діти, уважно подивіться на іграшку, звернувши увагу на її праву та ліву частини.

-Які ці частини у іграшці? (Ці частини -симетричні)

-А що ж таке симетрія?

Симетрія-це рівномірне пропорційне розміщення частин цілого відносно площин або центра.

Отже, можна зробити такий висновок : якщо іграшку умовно поділити вздовж на дві однакові частини, то права і ліва сторони будуть дзеркально симетричні. А лінія, якою умовно поділили іграшку, називатиметься віссю симетрії. У зв'язку з цим висновком –маємо парні деталі.

-Які це деталі на іграшках? (діти пояснюють)

Ось чому потрібно викрійки парних деталей обводити двічі –спочатку з правого , а потім з лівого боку.

У капітошки беретик, капелюшок у качечки знаходяться посередині іграшки. Вони також симетричні.

-А якщо їх приклеїти трохи на бік? Чи будуть вони симетрично розташовані відносно вісі симетрії і відповідно частин іграшки? (Ні)

Отже, тоді кажуть про асиметричність такого виробу.

Асиметрія – це порушення симетрії елементів у межах цілого.

-Які можуть бути очі у іграшок за кольором та формою?

Очі у іграшок можуть бути різноманітні. Робити їх можна з гудзиків на ніжці. Якщо під темний гудзик підкласти шматочок світлого матеріалу чи клейонки, гудзик здаватиметься зіницею. Можна зробити навпаки – на світлий гудзик наклеїти зіницю з темного паперу. Як правило під зіницю роблять світлу підкладку, хоча інколи буває потрібна кольорова. Наприклад, у кішки, лева, тигра вона може бути зелена, а у сіамської кішки яскраво-блакитна. По формі очі можуть бути і круглі, і видовжені, й овальні – все залежить від вашого задуму. Дуже цікаві «рухливі» очка можна зробити з прозорих пластмасових упаковок для ліків. Виріжте два футлярчики (з припуском) і наклейте їх на папір. В середину кожного не забудьте вкласти маленьку кульку: дробинку, перчинку або намистинку. Стежте, щоб кулька не приклеїлася до паперу: вона має вільно «бігати» всередині ока.

-Які форми носів ви бачили у звірят?

Ніс у звірят робиться дуже просто. Візьміть клаптик блискучої чорної тканини, оксамиту або м'якої клейонки. Виріжте кружальце, стягніть його по колу міцною ниткою. Вийде капшучок. Щільно наповніть його ватою, щоб він перетворився у кульку. Ця кулька і буде носиком. Майте на увазі, що у песиків носи трохи більші, ніж у котенят. Взагалі котеняттам більше пасуватиме ніс у вигляді трикутника. Вибір форми носика залежатиме від вашої фантазії.

8. Осмислення дітьми нового матеріалу.

-Як потрібно обводити парні деталі?

-Які по формі очі можуть бути у іграшок?

-Які форми носів можуть бути у звірят?

9. Практична робота

Виготовлення парних деталей до іграшки (за вибором дітей)

1) Аналіз завдань практичної роботи.

У іграшок на основі помпонів, яківи обрали, є парні деталі. Це лапки -у котика, зайчика, качечки, ручки та ніжки -у капітошки. Ці деталі виготовляються з кольорового картону. Для цього можна використати картон з коробок для цукерок. Всі парні деталі потрібно обвести двічі – спочатку з одного боку, потім з іншого.

2) Інструктаж до виконання практичної роботи.

Щоб якісно виготовити деталі для іграшок, потрібно покласти викрійку на картон або кольоровий папір, міцно її притиснути і почати обводити. Стежте за тим, щоб викрійка не зсувалася.

3) Показ виконання операцій вихователем.

4) Забезпечення дітей необхідними інструментами та матеріалами:

кольоровий папір та картон, олівці, ножиці, викрійки парних деталей.

5) Безпека праці: дотримуватись безпечних прийомів роботи з ножицями.

6) Самостійна робота дітей: виготовлення парних деталей з кольорового картону та паперу.

1. Виготовлення щічок для зайчика та котика

(Інструкційна карта №1)

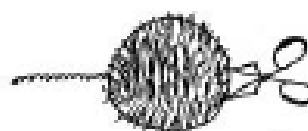
Виготовлення щічок для зайчика та котика

(на основі міні-помпона)

1. Між вказівним та середнім пальцями затиснути нитку посередині – завдовжки 20 см.
2. Іншою ниткою обмотати стиснуті пальці 20– 25разів (чим тонша нитка, тим більше обертів потрібно зробити). При намотуванні - нитку не натягувати.
3. Ниткою, якою затиснена між пальцями, зв'язати намотані нитки посередині.
4. Розрізати нитки заготовки, як показано на малюнку.

5. Сформувати ножицями помпон у вигляді кульки, тримаючи його за нитку, якою він був зв'язаний.

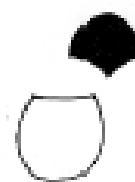

6. Виготовити два міні-помпона. З'єднати вузлом помпони між собою нитками, якими вони були зав'язані.

7. Виготовити вусики. Підготувати катушкову швейну нитку №10 чорного кольору для вусиків довжиною 20-30 см. Нитку покласти на картон або папір. Щіточку змастити клеєм та провести по нитці кілька разів, обертаючи її навколо осі. Нитку просушити. Затягнути оброблену клеєм нитку у голку і прикріпити вуса до щічок.

8. Приклеїти щічки з вусиками до помпона.
9. Вирізати носик із шматочка шкіри. Для того, щоб носик мав опуклу форму, його потрібно потримати кілька секунд над полум'ям свічки, користуючись при цьому пінцетом.

10. Із червоної тканини вирізати язичок.
11. Приклеїти ніс та язичок до щічок та помпона.

2. Виготовлення берета для капітошки (Інструкційна карта №2)

Виготовлення берета.

1. Виготовити міні-помпон за інструкційною картою №1.

2. На тканині обвести вирійку берета.

3. Другою лінією намітити припуски на шви 0,5 - 0,7 см.

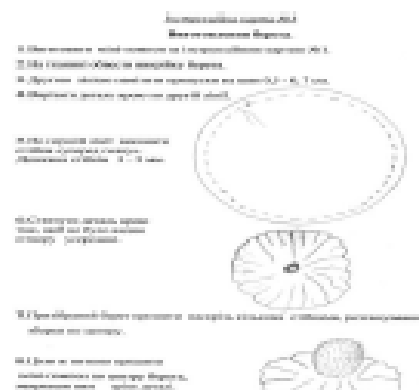
4. Вирізати деталь крою по другій лінії.

5. По першій лінії виконати стібки «уперед голку». Довжина стібків 3-5 мм.

6. Стягнути деталь крою так, щоб не було видно отвору усередині.

7. Призібраний берет прошити наскрізь кількома стібками, розташувавши збори по центру.

8. Цією ж ниткою пришити міні-помпон по центру берета, закривши ним зрізи деталі.

3. Виготовлення капелюха для качечки (Інструкційна карта №3)

Виготовлення капелюха

(для качечки)

1. Обвести викрійки деталей капелюха на кольоровому папері.

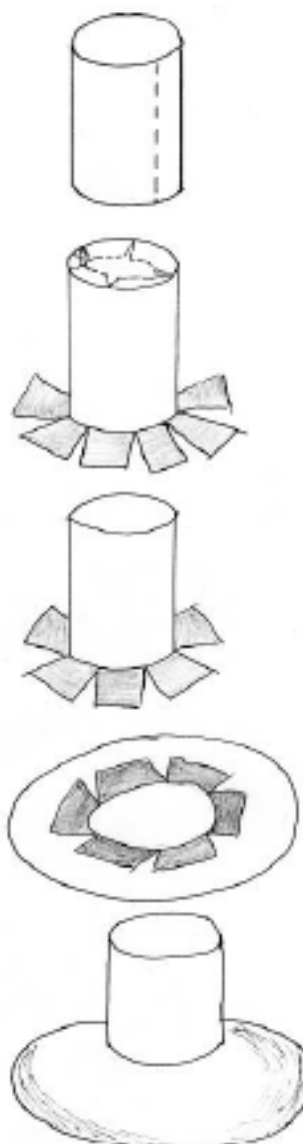
2. Вирізати деталі капелюха.

3. Склеїти циліндр.

4. Припуски для склеювання у верхній частині циліндра відгорнути всередину, а в нижній – назовні.

5. До верхньої частини циліндра приклеїти верх капелюха.

6. До нижньої частини капелюха приклеїти криси по верху та низу припусків, таким чином, щоб припуски були сховані між двома частинами крис капелюха.

7) Контроль вихователя за роботою дітей. Перевірити правильність виконання прийомів роботи по виготовленню деталей іграшок, звернути увагу на недоліки, здійснити додаткові пояснення та показ трудових прийомів.

8) Самоконтроль та взаємоконтроль дітей.

9) Підведення підсумків практичної роботи:

а) аналіз допущених помилок та шляхи їх усунення;

б) оцінювання практичної роботи.

10. Підведення підсумків заняття:

1. Аналіз характерних помилок.

2. Оцінювання виконаних робіт дітей.

11. Рефлексія

-Які завдання були поставлені пере вами на початку заняття?

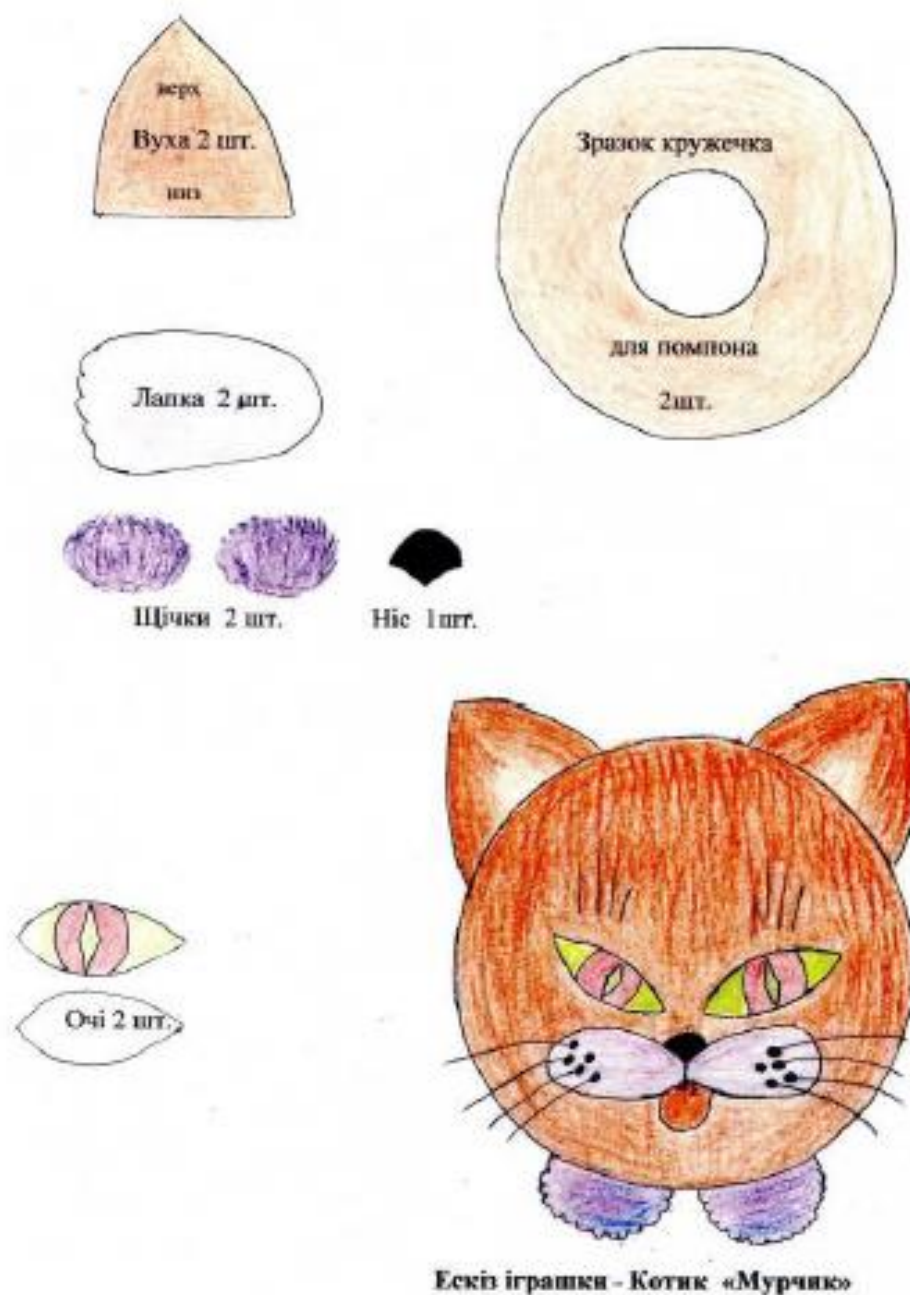
-Чи досягли ви очікуваних результатів?

-Які труднощі виникли у вас під час роботи?

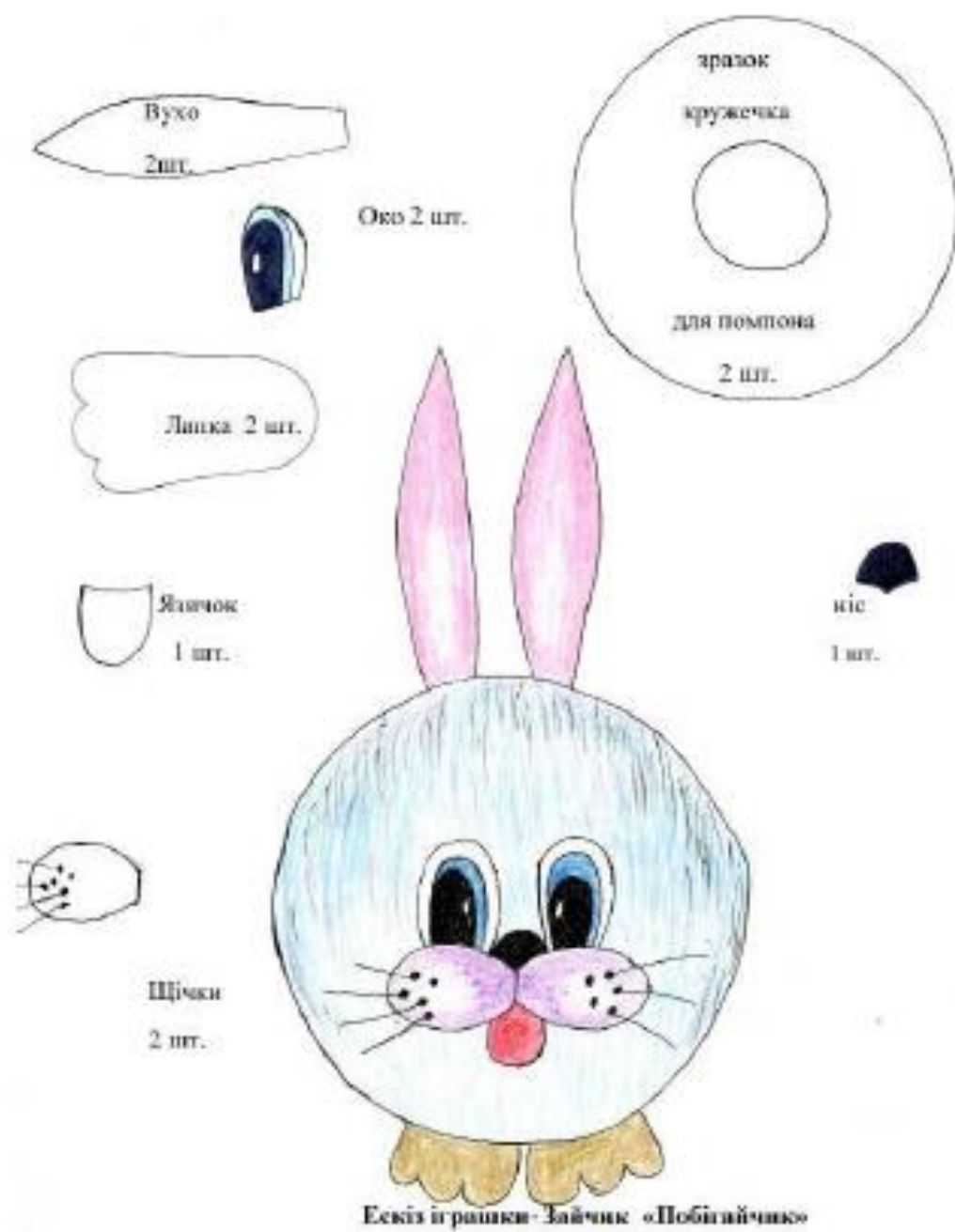
12. Домашнє завдання.

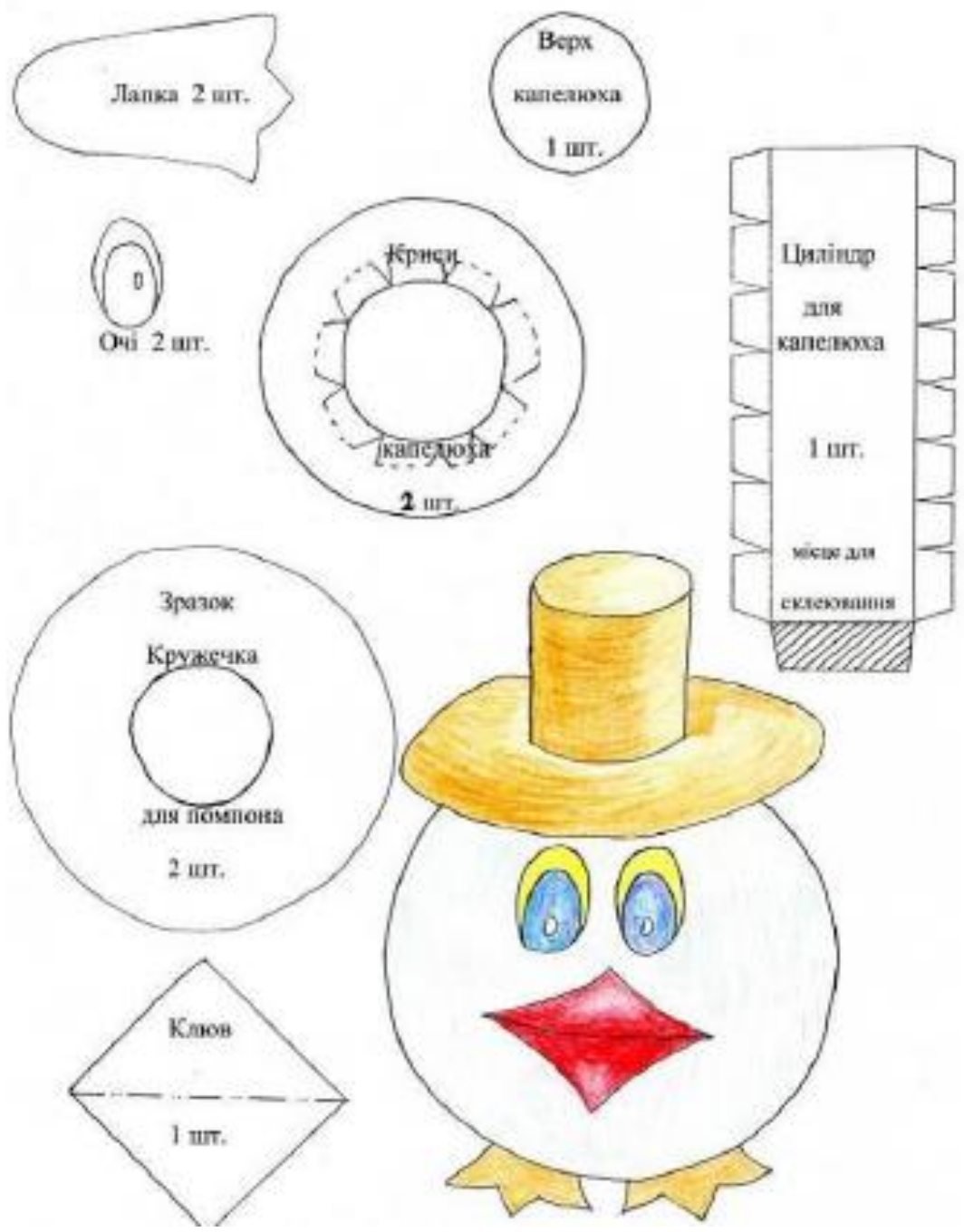
Закінчити виготовлення деталей для іграшки.

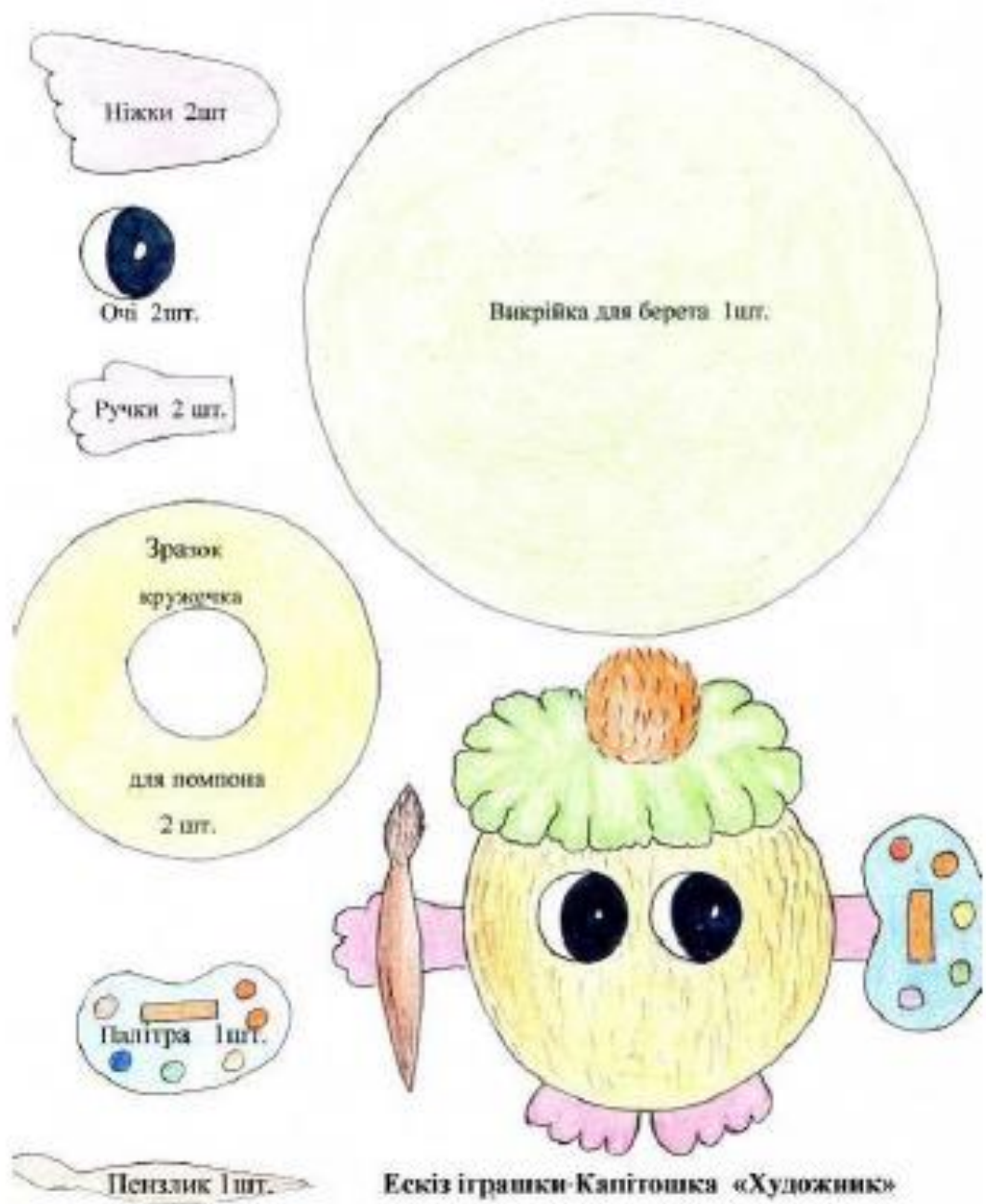
На наступне заняття потрібно принести помпон, деталі оздоблення, клей ПВА, щіточку для клею.

Додаток В.3

ПЛАН-КОНСПЕКТ № 3
з виготовлення м'якої іграшки-помпона
на занятті з художньої праці
(ЗБИРАННЯ М'ЯКОЇ ІГРАШКИ-ПОМПОНА)

(Складено за матеріалам із джерела: <http://navigator.rv.ua/wp-content/uploads/2018/10/Tehnologiya-vygotovlennya-myakoyi-igrashky.pdf>)

Тема. *Оздоблення об'ємної іграшки.*

Практична робота: Прикріплення деталей до помпона. Остаточна обробка іграшки.

Мета: *навчальна*—Формування поняття про види та способи оформлення «обличчя» та «мордочок» у іграшок;

—забезпечення засвоєння технології кріплення деталей до помпона;

розвиваюча—розвиток спостережливості, творчої фантазії, відчуття пропорційності при оздобленні іграшки;

виховна—виховання естетичного смаку, інтересу до рукоділля.

Матеріально-технічне оснащення заняття: малюнки: «Вирази «обличчя» та «мордочок» у іграшок», «Оформлення «обличчя» у ляльки», «Оформлення «мордочки» у звірят», зразки іграшок.

Інструменти та матеріали: помпони, деталі для іграшки, клей ПВА, щіточка

Основні поняття: вирази обличчя, пропорційність деталей, приклеювання деталей.

Структура заняття

1. Організаційно-підготовчий етап –1 хв
2. Актуалізація опорних знань та вмінь–2 хв
3. Мотивація навчальної діяльності –1 хв
4. Оголошення, подавання теми заняття –1 хв
5. Повідомлення очікуваних навчальних результатів –2 хв
6. Вивчення нового матеріалу –6 хв
7. Осмислення дітьми нового матеріалу –2 хв
8. Формування умінь та навичок. Практична робота –15 хв
9. Підведення підсумків заняття –5 хв
10. Рефлексія –2 хв
11. Домашнє завдання –2 хв
12. Прибирання робочого місця –1хв

Хід заняття

1. Організаційно-підготовчий етап

- готовність дітей до заняття;
- підготовка робочих місць.

2. Актуалізація опорних знань та умінь (чуттєвого досвіду)

-Чи доводилось вам бачити як оформляється «обличчя» у ляльки, «мордочка» у звірят?

-Які елементи оздоблення нам для цього знадобляться?

-Який вираз обличчя може мати іграшка?

-Який вираз обличчя ви хотіли б надати вашій іграшці?

3. Мотивація навчальної діяльності

Для того, щоб іграшка мала естетичний та привабливий вигляд, потрібно знати, як оформляти «обличчя» у ляльки, «мордочку» у звірят. Отже, ми сьогодні на уроці займемося прикріпленням деталей до помпона, а найкраще це робити за допомогою клею.

4. Оголошення, подавання теми заняття

Оздоблення об'ємної іграшки.

5. Повідомлення очікуваних навчальних результатів:

*діти повинні знати: правила оформлення «обличчя» у ляльки або «мордочки» у звірят, способи приклеювання деталей до ворсистого помпона, санітарно-гігієнічні вимоги при роботі з клеєм.

*діти повинні уміти: прикріплювати до іграшки парні та непарні деталі, правильно, не порушуючи пропорції іграшки, розташовувати на голові очі й ніс, рот та вуха, щічки та язичок, берет або капелюх, організовувати робоче місце, дотримуватись санітарно-гігієнічних вимог та культури праці.

6. Вивчення нового матеріалу

Вступна бесіда вихователя.

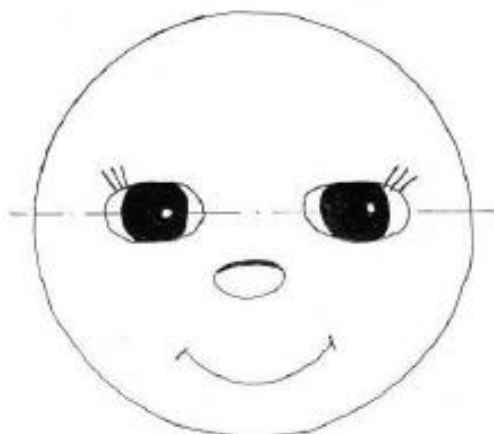
Отже, ми з вами з'ясували, що іграшка може мати різноманітний вираз обличчя. Вона здаватиметься веселою або сумною, симпатичною або сердитою, здивованою, серйозною.

-А від чого залежить вираз обличчя іграшки?

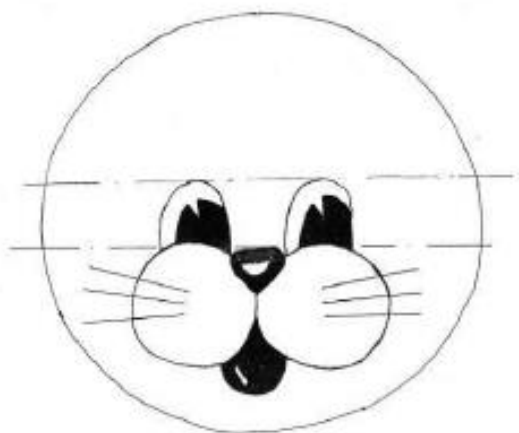
Вираз обличчя іграшки залежить від форми очей, носа, рота, вух та правильного їх розташування на голові. Існує кілька загальних правил. У звірят очі розташовують на рівні перенісся, а ніс - посередині нижньої половини мордочки. У ляльок очі розміщують на умовній лінії, що ділить обличчя навпіл – на верхню та нижню частини.

(Додаток А. Оформлення «обличчя» у ляльки. Оформлення «мордочки» у звірят)

Додаток А. Оформлення «обличчя» та «мордочки»
Оформлення «обличчя» у ляльки

Оформлення «мордочки» у звірят

Але часом можна навмисно порушити ці пропорції, щоб підкреслити характер або настрій іграшки (Додаток Б. Вирази «обличчя» та «мордочок» у іграшок)

Додаток Б. Вирази «обличчя» та «мордочок» у іграшок

Розгляньте малюнок.

-Що на ньому зображено? (Різні вирази «обличчя» та «мордочок» у іграшок)

Знайдіть іграшку, у якої злий вираз обличчя.

-Де у такої іграшки розташовані очі? (Майже під лобом.)

-А який у такої іграшки рот? (Великий, з якого навіть можуть виглядати зуби).

Знайдіть на малюнку іграшку, у якої здивований вираз обличчя.

-Як розташовані на обличчі очі у такої іграшки? (Близько один до одного, майже поряд)

-Де знаходяться брови?

Отже, щоб підкреслити настрій іграшки, можна порушити пропорції.

Іноколи у зробленої вами іграшки одразу не виходить той вираз обличчя, який ви задумали. Не журіться. Спробуйте ще і ще раз пересунути очі й носик.

Ніколи не поспішайте їх приклеювати – намагайтеся будь-що надати обличчю вашої іграшки потрібний вираз.

7. Осмислення дітьми нового матеріалу

-Які правила оформлення «обличчя» у ляльки?

-Які правила оформлення «мордочки» у звірят?

8. Практична робота.

Прикріплення деталей до помпона. Остаточна обробка іграшки.

1) Аналіз завдань практичної роботи

Підготувати деталі та приміряти їх до помпонів. Знайти найбільш вдале місце їх розташування. При роботі можна користуватися *додатком А*.

Для того, щоб прикріпити вуха зайчику або котику, ручки до капітошки, потрібно у помпона розсунути ворсинки в різні боки. Намастити клеєм край деталі на відстані 5-7 мм з обох боків, притулити до отвору, який утворився у помпоні, та притиснути ворсинки до деталі з обох боків.

Очі, щічки, намастити клеєм з тильного боку та прикріпити до помпона в обраному місці.

Лапки, ніжки змастити клеєм на 2/3 частини деталі (перед лапки не намащувати клеєм) на лицьовому боці та притиснути помпон до них. Деталям дати час просохнути, не чіпаючи їх протягом 15-20 хв.

2) Показ виконання операцій вихователем.

3) Забезпечення дітей необхідними інструментами та матеріалами: клей, щіточка, деталі іграшки, помпон.

4) Санітарно-гігієнічні вимоги при роботі з клеєм .

5) Самостійне виконання завдань практичної роботи.

6) Контроль вихователя за роботою дітей.

Перевірка правильності виконання прийомів роботи по прикріпленню деталей іграшок. Звернути увагу на охайність при роботі з клеєм, здійснити додаткові пояснення та показ трудових прийомів.

7) Поточний інструктаж (індивідуальний або груповий).

8) Самоконтроль та взаємоконтроль дітей.

9) Підведення підсумків практичної роботи:

а) демонстрація кращих робіт;

б) аналіз допущених помилок та шляхи їх усунення;

9. Підведення підсумків заняття

Оцінювання практичної роботи з мотивуванням.

10. Рефлексія

-Які завдання були визначені на заняття?

-Чи задоволені ви іграшкою, яку самостійно виготовили?

-Наскільки реальні результати збігаються із завданнями, визначеними на заняття?

-Якби вам довелося виготовити таку ж іграшку вдруге, то що б ви змінили у своїй роботі?

-Що потрібно зробити для того, щоб мати кращі результати роботи?

-Де можна використати набуті знання та вміння?

11. Домашнє завдання.

Підготувати папір формату А-4. Здійснити пошук виробів-аналогів (три моделі ляльок)

12. Прибирання робочих місць